

НОВА ЗЕТА

Књижевни Мјесечни Лист.

Амо живо цвећу поитајте,
Па га с' млади пуно накидајте.
Да вам путем дивно замирише,
Да вам срце за кућом удише!

Бранко.

5

О ВЈЕРИДБИ

ЊЕЗИНЕ СВЈЕТЛОСТИ

КЊАГИЊИЦЕ МИЛИЦЕ ПЕТРОВИЋ-ЊЕГОШ

С ЊЕГОВИМ ЦАРСКИМ ВИСОЧ. РУСКИМ ВЕЛИКИМ КЊАЗОМ

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
PETROVIĆ
CRNOJEVIĆ

НА СПАСОВ-ДАН 1889.

ај!... дивна ли догађаја!
Сад је равно пет в'јекова;
Доста црних, доста тужних
Пет в'јекова — од Косова:

Кад Милицу имадосмо,
Југ-Богдана ћерцу милу,
У цареву једном двору,
Л'јепу ћерцу као вилу....

Па сад ево — Милица нам,
Књаз-Николе чедо драго
У дом други царски ступи,
Ка' анђелче њежно благо....

Након доби тако дуге;
Наком тако дуга мрака,
Кад жељесмо ка' презебли
Сунчаног се ужит зрака:

Ступи у дом Романова,
 Јак и силан, велик, славан.
 Да је на свјет мало који
 Њем' у моћи једва раван.

Ступи као доказ живи
 Свем Славјанству с мора к мору,
 Како љуби, части, шује
 Стриц сјеверни — Црну гору,

Која знала посред општег
 Ам' на Југу нашег слѡма
 Независност одржала
 Под окриљем славна дома.

Петровића дома, — који
 Не штедио своје крви,
 Но је увјек на разбоју
 Међ' првима стаја први. —

Ој! како ли, Горо Црна,
 Овај случај тебе вину
 С поносита твога вјса
 У небесну чак висину:

Да ти сјајеш још и више
 Бјелу свјету на видику,
 На дан славе Граховачке
 Славећ нову своју дику,

Која иза песто љета
 Осу тебе на Спасово:
 Те по данас веселије
 Освићаће нам Видово....

Ох, Видово! .. по нас пуно
 Пренемиле дослен коби:
 Оно бит ни ослен мора
 Свечан-дневом боље доби! —
 Слава даклен Вјереницим!

И њиховим Оџим слава!...
 Бјели орли удружени,
 Оснажиће златног лава:

Па ће с лавом подићи се
 Углед свему нашем Југу,
 Кад лав макне са огњишта
 Свог милога — стару кугу.

Ј. Сундечић.

У великој радости.

*О, гњијездо јуначке слободе!
Често ли те Бог нагледа оком!
Многе ли си муке подмијело.
Многе ли те чекају побједе!*

Његош.

Црна Гора. Српство. Словенство илије у радости. Колико је Срба, колико је Словена, ма ком племену: ма којој вјери, ма којој политичкој страници принадали, радују се вјеридби наше Свијетле Књагинице **Милице** са Његовијем Царскијем Височанством Великим Књазом **Петром Николајевићем**.

У тој радости наш се ум врће у далеку прошлост, па благосиљње успомену Владике **Данила I**, који својим мучеништвом и прегалаштвом задобија кући Петровић-Његоша љубав и оданост овијех љутијех вјековнијех бораца за независност својих Гора, и тиме јој оснива темељ будућности колико мучне, колико и славне; наша срца скрушена припадају ковчегу **Петра I**, светитеља Цетињскога, који очинском љубављу и очинском бригом а добротом светитељском утврђује тај темељ наше Владачке куће; па наши узвиглани осјећаји благодарности лете на Ловћен около гроба **Петра II**, славнога српскога пјесника, који први први огањ просвјете у Црној Гори и књигом снује братске свезе између раскомаданог српскога народа и великим га својим духом буди из „сна мртвога“, чим осваја љубав и поштовање имену Петровић-Његоша далеко изван Црне Горе у Српству и у Словенству; и опет се врћу у цетињски манастир на гроб **Данила II**, који Црној Гори стијече угледа и поштовања у Јевропи, а са славнога Граховца навјешћује ослобођење раји робујућој.

Уз те благослове, уз те изливе дубокога признања нашега пред сјенима бивших владалаца црногорских из

куће **Петровић-Његоша**, подижу се најтоплије молитве милостивоме Богу за здравље нашега срећно владајућег Књаза и Господара **Николе I**, који је витешким прегалаштвом оба **Данила**, мудрошћу и добротом **Светога Петра**, и пјесничком генијалношћу **Владике Рада**, у мучнијем тренутцима балканског препорођавања знао подићи углед Црне Горе и Свога Дома пред Јевропом а у цијелом Словенству стећи себи толику љубав и признање.

Али у исто доба наше молитве лете пред престо милостивога Бога и за здравље Њезина Височанства Књагиње **Милене**, која је миљем раја земаљскога ведрила чело у тешким приликама Своем Узвишеноме Војну, и кријенила Га срећом породичком: која је Свој Дом црквом учинила, у којој се диже олтар најљепшим врлинама човјечанским.

А с тијем молитвама подижу се благодарења Свемогућему, каква се још нијесу подизала из српскога народа од Косова, што је дозу **Петровић-Његоша** уздржао и шти-

 тио кроз два пуна вијека јуначких мука, и обдарио оном мудрошћу, витештвом и племенитошћу, у чему је први узрок ове наше данашње толике радости.

Височанствени Родитељи Књагињице **Милице** тако су присвојили сва срца свога народа: толико су симпатија стекли у цијеломе Словенству: да ова наша радост сасвијем природно, управо насилно усхићава нас, гледајући Њих срећне, што усрећују тако кћерку Своју.

Али осим тога блаженства, у ком плију срца Височанствених Родитеља Њезине Свјетлости Књагињице **Милице**, нас потреса и друга радост, што у Њезиној вјеридби ми гледамо поред већ постојеће свезе из међу царског и књажевског Дома још тврђу копча сродства крвнога.

Нека милостиви Бог благослови Височанствене Вјеренике сваком срећом на задовољство оба словенска владалачка Дома!

ХАЈМО, ХАЈМО НА КОСОВО!...

О пестољетном спомену Косовскога боја 1889.

Цјесма

Ј. Сундечића.

Хајмо, хајмо на Косово!...

Та — онђ је било давно:
 Пестотин је љета равно,
 Откад цар ни на њем пао
 И с њим пала моћ ни сва;
 Пао Милош, дика рода,
 И в'јерна му друга два:
 Те нас душман окувао
 У вериге тешке, љуте,
 И задава нами сваке
 Оштре муке, ране круте...
 На Косово!...
 Зоре нове,
 Онамо нас
 Поклич зове! —

*

Хајмо, хајмо на Косово!...

Пет в'јекова стењали смо;
 Пет в'јекова кукали смо:
 До неба је и до Бога
 Допира' нам туге глас;
 Ко год мога' — свак је себи
 Под поплате тиска' нас;
 И ми у сред јада свога,
 Не имасмо друге наде,
 Но да л'јека нашим ранам
 Још Саваот тек имаде....

На Косово!...

Браћо, хај!

Да нас оспе

Нови сјај! —

*

Хајмо, хајмо на Косово!...

Сузам смо га окупали,
 Тугам смо га претрпали
 Тисућама тисућ крати;
 Ал' залудан бјѐ ни плач:
 Јер Косово осветит ни
 Може само бритки мач!
 Па, дај! нек нас ослен прати
 На Ситницу цјесма врѐла,
 Десна мишца оружана,
 И жар нашег срца смјѐла...

На Косово!...

Свакој мѹци,
 Крај дошмље

Мач у руци! —

*

Хајмо, хајмо на Косово!...

На Ситници часној води
 Дух да ни се препороди,
 И у нами крв узаври
 За свој народ и свој дом:
 Кад, — ка' водом освештаном, —
 Причестимо себе њом;
 На да углед српски стари
 Обновимо — ка' јунаци,
 Да се опет са поносом
 Вију српски свуд барјаци....

На Косово!...

Ко је Срб:

На њем' мора

Развит грб! —

*

Хајмо, хајмо на Косово!...
 На стран' сузе, на стран' јади:
 Ако н'јесмо сужњит ради
 Док је св'јета и вијека;
 Храбро срце, пјесме јек
 Стечћ ће ни — оно, што је
 Вјекова нам прождрђ тѣк.
 А Ситница чарна р'јека
 Улиће нам нове моћи,
 Да вриједан отпор дамо
 Седмоглаве Хидре злоћи...
 На Косово!...
 Тамо, тамо,
 Да дѹг свети
 Испуњамо! —

*

Хајмо, хајмо на Косово!...
 То је поље српског слђма;
 Ту је понор српског дома;
 Ту једанак крај Лазара,
 Мурату је зинђ гроб;
 Ту је Србин по издаји
 И неслози поста роб....
 Пуним њедром светог жара,
 Хајмо тамо, браћо мила:
 Свете раке да кајемо,
 Које сила — разјазила...
 На Косово!...
 Листом свак,
 Да се од нас
 Торња мрак!...

*

Хајмо, хајмо на Косово!...
 То смо дужни оној крви,
 Коју проли Милош први;
 И са својих девет лава,
 Коју проли старац Југ,
 Да подмире врелом крвцом
 Српском дому свети дуг...
 Нас онамо чека слава,
 Ка' образа осветнике,

Као борце — који свете
 Свог народа мученике....
 На Косово!...
 Ту је смака'
 Нам Бајазит
 Цара Лака!...

*

Хајмо, хајмо на Косово!...
 Хајмо као сива јаџа,
 Тврдо стојећ брат до брата,
 Да пред црквом Грачаницом
 Наш дигнемо громки пој:
 „Хвалимо те, Вишњи Створче
 „Што си дига' народ свој!
 „Што си крјепком ти десницом,
 „О Видову новом мака'
 „Српству с чела — све трагове
 „Видовданског старог мрака!..."
 На Косово!...
 За свој спас,
 Бог онамо
 Зове нас! —

*

Хајмо, хајмо на Косово!...
 Нашим вилам миловано;
 Нашим гуслам оцјевано,
 Ка' ни цигло друго поље
 Гдје с' јуначка лила крв;
 Гдје Вук изда' свога цара,
 Вук најдрња људска стрв...
 Ох! било би стопут' боље,
 Да се сјеме оне змије,
 У утроби српске мајке
 Ни зачело нигда није!...
 На Косово!...
 Ко издао? —
 Траг се његов
 Ископао! —

*

Хајмо, хајмо на Косово!...
 Бог је с нама — а ми с њиме!

Хајмо, да нам српско име
 Пред бијелим свјетом сине,
 Ка' сунчани свјетли зрак!
 Бог је с нама — а ми с Богом:
 Он је могућ, он је јак;
 Пред њим свака пакост гине;
 Свака сила пред њим прене:

Хајмо с Богом! — Бог је силян
 Мртве душе да ускрсне!...
 На Косово!...
 „С нама Бог!...“
 Вразим ћемо
 Сломит рог! —

О Косовској петстогодишњици.

Успомена Косовске битке најживља је успомена историчка у цијелом Српству из цијеле прошлости његове; она је будила вазда тугу у срцу србинском, као да је јуче била; и та туга остала је нај-јача свеза, што је раскомадано Српство уједињавала.

Истина, у вријеме Косовске битке царство Душаново *не* је било *на* толико држава *подијелено*. Ту је била држава *Кнеза Лазара у Подунављу са Крушевцем градом престонијем*; ту је држава *Твршка, бана босанскога, који се крунисао у славноме Милешеву покрај моћи Св. Саве краљем Србаља, Босне и Поморја*; ту држава *Вука Бранковића са Призреном, Вучиштром и Приштином*, у којој се налазило дакле и само Косово; ту држава *Ђурђа Страхимировића Балшића*, та дједовина *Неманића*.

Истина је, и последије битке Косовске Лазарева и Вукова држава још постоје и то не у каквој тјешњој заједници него у борби међусобној око власти, докле се обје не слипе у једну деспотовину под Ђурђем Бранковићем, да пане тек последије пада Цариграда; истина је, босанска краљевина, највиша ондашња српска држава, држи се још готово три четврти вијека и невољно своје данке свршава понајвише можда ушљед раздора религиозног; истина је, и зетска држава постоји још више скоро до конца петнајестог

вијека, и пошљедње своје снаге прикупља у ове горе, да под окриљем цетињских владика сачувају пошљедњу искрицу српске слободе и независности.

Али је битка Косовска ипак морала у народу српскоме оставит тако свјеску тужну успомену, *јер је она заварала сјајну а отварала црну епоху српске историје*. Сјајна епоха Неманића траје и за вријеме *не* јакког Уроша и последије њега све до Косова и подржава српски народ у *моћи и уједињу*. Јер и ако је његово јединство државно било замијенило више државица; и ако су моћнија властела између себе били подијелили власт династије царске: то је био плод онога доба, коме ни свето царство римско није могло одољети. Али један од те властеле, од тијех новијех владалаца, знао је сродством и љубављу опет к себи привући остале; и у тој братској свези цио српски народ долази на Косово, да мегдан подијели са оном силом, која ће кашње до Беча продријети и страхом сву Јевропу потрести. *Ту се пошљедњи пут показала величина бројна и душевна народа српскога; ту се пошљедњи пут окупило побједоносно оружје српско с Дрилом и Мораве, са Саве и Мораче, с Дрине и Неретве; то је био пошљедњи одсјез оружја и силе Душанове!*

На поклич „славнога“ Кнеза

Лазара око њега се на Косову окупала сва убојна сила српскога народа; на прагу своје отаџбине ми видимо сву народну снагу, врле јунаке косовске, готове да сви пану ама да се не уклоне сили турској. И дивнијем јунаштвом својим, које је могла распалити само љубав српска према својој отаџбини, према лијепој тековини славнијех Неманића, врли борци косовски осташе на мегдану, не попустише. Пољем косовским потоци су крви текли. И Ситница је текла крвава. Али се Србин не уклања!

И колика је погибија била витешких браниоца своје отаџбине, толика је била и силнијех нападача. Погинуо је Кнез Лазар, али је погинуо и Цар Мурат!

Но смрћу Лазаревом нестаје оне пошљедње свезе, **НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА СРПСКЕ ГОРЕ** **ДУРЂЕВ** **СРПСКЕ ГОРЕ** дјелове српскога народа још уједињавала; а смрт Муратова није могла шкодити оној бујици муслиманства и мухамеданства а првоме зору, која је била управила свој ток преко труле византијске царевине у Јевропу, религиознијем раздорима и феудализмом ослабљену и подривену.

На Косову је зашла звијезда Душанова оружја, које је подигло царевину моћну и угледну, борећи се противу Угарске и Византије; а мјесто ње синула је звијезда оружја младог и чилог, једном вољом и једном мисли руковођеног мухамеданства, која је навјестила српскоме народу пропаст државну.

Та је престојећа пријетећа опасност и искуство њене силе претежније довело оно малодушије, које нам довољно тумачи и готово оправдава политику удварања српскијех владалаца послје Косова према Турској; јер им није преоставало него или се Турцима удварати или Угрима; час једнијема, час другијема; у

чему се и огледа сва трагичност **СРПСКЕ ГОРЕ** **ДУРЂЕВ** **СРПСКЕ ГОРЕ** косовског положаја српскога народа.

* * *

То надмоћије турско народ није могао да схвати, или му то понос народни није допуштао, и требало је тражити у издајству узрок свему злу, као што то обично бива, да се оправдају особито војнички неуспјеси и порази. И Вуку Бранковићу се подметнуло издајство на Косову, чим се и нехотице к славној несрећи надовезала срамота, која је доприносила, да косовска успомена још црња и тежа буде српскоме народу. Сви наши pjesници колико су вијенаца славе плели јунаштву и врлини Милоша Обилића, толико су громава проклетства спуштали на главу Вука Бранковића. Као што је Милош наш понос, тако је Вук био наш укор.

Али научна истраживања спраше ту црну љагу са косовске успомене и са народа српскога, и послје пунџех пет вјекова слава јунаштва и пожртвовања витешкога косовских јунака нама се појављује сјајнија и потпунија.

Она иста тежња, да се оправда надмоћије муслиманско, народно је предање изнијело, да је други зет Лазарев, Ђурађ Балшић Страшимировић са својима Зећанима приспио на Косово послје битке, — да се закаснио. А пошто је помоћ из Босне могла приспјети, да је збиља Ђурађ закаснио, да није приспио на бој на Косово, за што би му народ и историја опростила, а Вука праведнога прогласила издајником?

Него научна истраживања на пољу наше историје доказују, да је и то закашњење Ђурђево плод оне тежње, да се узрок зла, које цио народ није могао избјећи, припише појединцима. У најновије доба **СРПСКЕ ГОРЕ** **ДУРЂЕВ** **СРПСКЕ ГОРЕ** млади српски академик проф. Ђуро Кова-

чевић доказао је, да *Неширијев* „скадарски кнез“, који превари Мурата и навуче пораз на његову војску на Косову, и *Садединов* „Ђурађ“, који захтијеваше да се с Турцима дању мегдан јуначки подијели, не може бити нико други него Ђурађ Страшимировић; јер другога *Ђурђа* војсковође онда није било на овијем странама, и јер је онда баш био *Скадар са Скендеријом* Ђурђа Балшића Страшимировића; и најпослије је доказао, да овога српскога владоца и народна пјесма слави као јунака косовскога под именом *Страхињка Бана*.

* * *

Тако ми данас гледамо назад петстотина година на Косову околу славнога Кнеза Лазара све силе народа српскога, не никаквом влашћу него љубављу братском окупљене; ми видимо јединство и витештво Српства, какву може најважнију србољубље зажељети; видимо јунаштво и витешко пожртвовање предака наших за отаџбину, која не изостаје иза класичких врлина Маратонских и Термопилских витезова; и видимо најпослије, да та српска слога и витешко прегнуће великодушним по жртвовањем својим поражује и ону голему турску силу.

Али видимо ту још према сили чилога и побједоноснога мухамедан-

ства, гдје онда владајући религиозни раздор оставља православни српски народ без помоћи од најближих сусједа његових; видимо поред те усамљености још грче искуство, да се већ не могу српске силе опирати оној мухамеданској бујици; видимо послје онога пошљедњег напора гдје малодушије завлађује — *послије онога пошљедњег одсеја славе српске, гдје тужни сушоп враћа отвара тако дугој црној ноћи српској*

Нека се дакле већ не чује ријеч српска, да кори и осуђује претке наше на Косову и послје Косова са злоће времена и прилика ондашњих; него нека свака уста српска благосивље сваку кап крви њихове проливане на Косову, јер се из те крви подигао дух освете и развила клица препорода нашега; нека хвали и слави снагу им душевну, којом су одољели онаквој злоћи времена и прилика од Косова до данас те нам предали не оскврњен и неокрутен аманет косовски, *свајеста бића и мисао ускрснућа народнога*; нека им признање благодарне унучади, цјелокупног српства све три вјере, тихо али из дна срца моли покој вјечни душицама, кличући:

*Слава успомени косовских јунака!
Слава њиховијем пријемницима и осветницима!*

Д. Томановић.

О Д А

О ПЕТСТОГОДИШЊИЦИ ВИДОВ-ДАНА.

(15. Јуни-а, 1889.)

Поноћно влада доба. Над бојним Косовом тужним
Свечани мир се шири. Само што поћни вјетрић

Час по се иза сна буди, и листак о листак дирне,
И врела што жуборе тужно... Ал' све то кадро није
Пробудит' гробове мирне.

В'јечи су преко њих прешли са својим бурним шумом,
А они мирно спају, у лед'ним кријући груд'ма
Иструле свете кости наших предака славних.
Мир нек је праху њином! Српскоме на част роду
Витешки они су пали за крст, за слободу.

Тако на Термопилам' славни се гробови виде
Јелина старих. Ту они храбро умр'јеше,
Слободи њиховој кад је персијски пр'јетио бич.
А овдје гробови Срба што, своју слободу да бране,
У бојне сташе редове Лазарев на поклич.

Бесмртни ви сте мили јунаци Видова-дана.
Српска ће пјесма увјек певати дјела ваша,
И светим пепелом вашим Србин ће сиња клети,
А кад наступе дани мучни и тешки,
За вашом лебдећи славом, олтар ће рода да свети.

Коме да није знано слављено име твоје,
Милошу храбри?, и мучно т' јуначко дјело?!..
Ал' мир нек је покојним!... Крај ваши' гробова тихи'
Ја видим генија рода гдје скрушен побожно клечи,
А усне његове бл'једе проштајне шапћу р'јечи. —

За вашим славним падом многе су жртве пале,
Црну је земљу многа квасила српска крв.
За то ће в'јенци славе, повјест што-но их плете,
(Док други народи мирно сједише на дому свом),
Китити главу смјелу борцу петвјековном.

И бојни стали су клици. У награду борбе дуге
Од роштва црног, клетог нестаје густи мрак.

Боже, да сунце слободе и живот да сијне пов
По српским пољима свуда!... Гле, небом звјезде гасну,
И бјеле зоре рујни слободан с' шири зрак.

Свечани дан је сван'о. Храбри синови српски
У скупу ступају смјерно к' косовским гробов'ма светим, —
Из њих нам слава бесмртна, вјечна се роди,
А дух предака врлих, над њима што-но блиста,
Гле, нас он предводи к побједи и слободи!

Сењо Дјаковић.

Излет на Врањинску славу.

Три су куцале са Зетског Дома таман, кад смо у кола сиједали; а у исто доба по оној тишини ноћној чуло се и још кола, гдје кроз улице цетињске зврче; и једанак јурило их је шест једна за другим кроз Иванбегову улицу пут Ријеке по мјесечини и свежим јутрњим мајским вјетром. Сасвијем по војнички; каноти под командом војног министра, г. Војводе *Пламенца*, коме је била повјерена управа свечаности при освећењу цркве новообновљеног манастира врањинског, негдашње столице зетске митрополије. У овој поворци је и г. Митрополит *Митрофан*; ту је и царско-руски министар-резидент г. *Аргиропуло*. Баци богословско-учитељске школе и гимназије, а и неколико старијих из осн. школе са својим учитељима били су кренули с Цетиња у очи свечаности, па су на Ријеци ноћили, одакле ћемо сви заједно паробродом *Даницом* на *Врањину*.

Преко *Кошћела* почела нас је сријетати прва свјетлост зоре, која се слијеваше са свјетлошћу блиједе мјесечине, те већ тудаче поче се указивати оно јасно зеленило тек зенулог јасена и дуба, а мирис живоносни пелима (кадуља, *salvia*), што рудине застире, одавна нас је био почео напајати.

— „Хеј, да је данас у животу Велики Војвода *Мирко*, који овдје бјеше окупио

пошљедње борце црногорске у оном крвавом рату 1862, да ту пошљедњи отпор даде непријатељу, да га ту сломи или да сви изгину, али да га жива не пуста на Цетиње! Да се дићи онијема храбријем браниоцима овога храма српске мисли, да буду учесници данашњег веселја народнога!“ — Ко овако није завапио, идући на врањинску свечаност, пролазећи мимо толико жртвеника, по којима је јуначка крв пушила за српску независност, од Косова у овјем кланцима сачувану?....

На четири били смо на Ријеци и из кола управо смо у пароброд хитали. Али није *Даница* могла све примити, него ће двије пуне велике лондре за собом потезати. А дан прије већ је одвезла с Ријеке народа, колико је год могла. Ту се с нама придружио из Њажевског *Љесковца* и Митрополит *Хаџи-Сава*. Свак му руци приступа; а он весело свакоме по коју ријеч сходну нађе. На њему су хаљине грчкога кроја; дуга лијепа брада већ добро просиједа; а дуге косе носи завијене испод капе.

Сви смо се укрцали и већ да крећемо, а једно дијете трчи, што може боље, да нас затече.

— Вала нећемо ни њега оставити, рече Војвода *Пламенац* и свијема нам би мило.

Кад смо се кренули, са старога *Обода* стадоше се весело звона разлијегати. Кад

смо посиједали, не знаш, што ћеш: или лијепоме друштву пажњу поклањати, или оба-лама романтичним, између којих се ријека вијуга, докле се не почне разлијевати по ливадама и мијепати са *Малом Морачом*, што тече из *Горњег Блати*, и правом *Морачом*, одакле се ниже ред острвића према *Одринској* и *Понарској Гори* до *Враћине*; куда су опет са двије цркве звона поздра-вљала архијереје.

У друштву се све више развијала добра воља. У лондрама се пјева од кад смо се кренули; па се почело пјевати и на *Даници*, окићеној српским тробојницама, и чује се по гдје који метак из ре-волвера, као да се тек покуша, што ће старији рећи. Уз то Павле Аполоновић, тај божиј човјек, који је душа свакога весе-лога друштва, мигом позивље час једног час другог под кров у први клас. Из своје спртвице извадио хљеба, јаја кувани-јех, сира, салама, да закусимо, па да испи-јемо по чашицу „мученице“ и по двије.

— Узми, узми; то добро чини; то је здраво! — Озбиљно нас нуде Павле Апо-лоновић, и ако није требало, да нас толи-ко нуди; али је у тој збиљи баш и био хумор, који је ту закуску нашу зачињао.

Нијесмо заборавили ни једног Ингле-за, дописника „Стандардова“, који се међу путницима налазио; и он је радо примио нашу понуду и у наше друштво пристао. Ко је вјешт Инглезима, чудео се његовој доброј вољи, с којом се с нама разговарао, и неколико се пута насмијао.

Него смо опет хитали на кров. Весе-ла момчад све је гласније пјевала и све чешће из револвера метала. Пред нама је већ острво *Враћина*. На сјеверо-западној му обали бијели се сеоце са својом цркви-цом, с које такођер звонце поздравља радо-сни дан. И *Лесендра* је ту, која изгледа као да плута таман као острви Госпе од Шкр-пјела и Св. Ђурђа под Перастом. На тој тврђави вије се поносито кретањ, и то баш с куле, коју је владика Раде био оградио, прије него ће је Турци заузети. Лесендру смо оставили на десно, и по тихом благу као

огледалу *Даница* је пловила покрај јужне обале *Враћинске*. С *Вири* до *Враћине*, ра-засуте у разном растојању, возиле су се лондре разне величине, које су народ пре-возиле из Црмнице. Од једном на југои-сточној обали *Враћинској* указа нам се на бријешку изнад блата обновљени Манастир *Враћина*. Сви се путници подигосе. Сви се погледи наши на тај манастир усредсре-дише. Сви готово у један глас усклинумо пуни задовољства:

— Ено *Враћине*!

А у томе стадоше звона с нове цркве милогласно поздрављати архијереје, који су је одили осветити. Тренутак се тај не може описати. Требало се само ту наћи.

Кад су се Првосвештеници искрцали на сухо, дочекало их је многобројно све-штенство с главарима. Од обале до Мана-стира војници су им с једне и с друге стране пута уређени оружјем пред прси почастии чинили. Кад смо били у манасти-ру, била је близу шеста.

* * *

Сада треба коју рећи о прошлости овога Манастира. У Манастиру Цетињско-ме сачувано је неколико хрисовуља, које нам говоре о тој прошлости. Неке је штамп-пао већ г. *Миклошић* у *Monumenta Serbica*, неке г. *Јастребов* у „Гласнику“ *Српског Ученог Друштва*, а неке још чекају да се објелодане.

Најстарија је Св. Саве г. 1233,¹⁾ из које ћемо навести ове ријечи о самоме по-станку његову: „Си христољубиви муж Иларион, освешчени епископ зетски, по-слѣдује словесем спаса нашега, многи труди подјет у својем светитељству: Пр-ви бо бист си светитељ зетској земљи постављен мноју... сему же богољубивому јепископу зетскоме Илариону труждшу се о својем божественом стаде Богу дајућому крјепост, и нице мери паки восхотје труди-ти се, и изнашадши пуст остров нарицаје-ми *Враћина* ту створи жилице господеве црков божију ва име светаго и преподоб-наго отца нашег чудотворца Николи, и

1) Миклошић *Monumenta Serbica*.

всели ту неколико прноризци. Си же свети и божествени храм свршив јего и преда јего мне, и да не има с ним никоторије области јепискуп зетски“. По овијем ријечима дакле знамо ко је основао овај манастир и када: *епископ зетски Иларион прије г. 1233*. Даље вели Св. Сава: „сије мјесто видјев аз, јере јест в пустем острове створено, и всем правовјерним нам христјаном помен јест у местје сем и прјепутије всем христјаном, и аз видјех јере не има гдје тежати, јере јест у острове, дах му од метохије Спасове у Плавници“... Дакле је Св. Сава долазио на Врањину и видећи, да је *остров пуш* и да нема земље, да се обрађује, даде му земљу у Плавници. Осим тога обдари Врањину великим правима; „да не порабощено будет сије светоје мјесто, и не којим узроком устворјет ју метохију архијепискупи, или ине работе заповедити им, и да пребивает у свакој божествене слободје от које годѣ тине обидѣ, и у сијем божественм храмѣ да поменуе се архијепискуп у мјесто епискупа зетскаго... да не има над ним област ни велможѣ, ни архијепискуп ни јегов отрок ни ин кто ни мал ни велик, ни велике работе ни мале... ни винограда да теже ни ине никоје работе, ни на пут да не ходе, ни да прекладају оброка, ни војске да не терају, ни ин кто од прочих властел да обладајет ними, и да сут совршени работници Светому оцу Николи“. А што се тиче старјешине манастирског ту наређује Св. Сава: „и кого епискуп... постави... старјешину... по сем, и поставише от житија сего да... изберут братија ж.....у месте сем светјем, т да појдет архијепискупу да га благословит архијепискуп, да им буде старјешина у месте сем“, што значи, последије епископа, који је основао манастир, да буде старјешина, кога он назначи, а последије, да га братија бирају а да га архијепискуп потврди.

За овом долази хрисовуља Краља Владислава, ²⁾ којом дарива Врањини: Годиње, Гуглаву и Крушевице. Из ове хрисовуље навешћу шљедеће значајне ријечи:

2.) Miklošić Monumenta Serbica.

„створи се храм си Иларијеју епископом зетским, и иже љубим бје господинома ми и родителема господина блаженаго и свето почившаго Стефана, краља све србске земље и поморске, Симона монаха, и господина ми преосвещенаго архјепискупа все србске земље и поморскије кир Сави“...

Па Краљица Јелена дарива трећом хрисовуљом ¹⁾ *Крњице* и *Уљаник* у Крушевицама овоме храму, који „сагради се Илариом епископом зетским, иже *зјело љубим* бјеше господарем свекровимами Господина краља првовјенчаного Стефана светопочившега и господином светим кир Савоју“... и то слиједећи стопама „светима господинома ми, господином мојим девером светопочившим краљем Владиславом“.

Четвртом хрисовуљом Стеван Урош „син превисокаго краља Уроша,“ као престолонаследник и „Господин Далмације, Трафунје и Захлмије“ дарива Врањини Орахово у Црмници овијем ријечма: „и видјев аз создание храма светого Николи у острове рекше у Вранине, и испросих у господина ми и родитеља ми превисокаго краља Уроша, с јеговом милостију и испрошенијем и данијем дах село у црмници именов Орахово“...¹⁾

Петом хрисовуљом исти Стефан Урош (Милутин), пошто је постао краљем, потврђује Врањинском манастиру Орахово „и јенце приложих свјецу на просвјенције светому Николи от трга Светаго Сергија свјако годице .р. перпер од Никоља дне до Никоља дне, да се узима чим се цркви љуби. И видје краљество ми русовуља господина ми деда кир Сави и светопочившега господина и деда ми краља Владислава и родитеља превисокаго краља Уроша, них данија и утвржденија. По тому же образу и такожде и краљество ми створи милост људем светаго Николи всем правим и којих сам аз придао, да не работају работе ни је господствујућому; ни дани дају ни пути терају ни војске војују, ни путнике приплаћају, ни виноград теже, ни град зижду, ни позоби дају, ни калчане

1.) Јастребов „Гласник“ књ. X L VII.

ни пас хране, от свакије дани свободих васакими правинами, развје да су работници савршени светому Николи.²⁾

Двије хрисовуље *Стефана Уроша Дечанскога* односе се на Брчеле,³⁾ што је казниц Дмитр испросио у њега Врањинском манастиру; али се из њих види, да је још прије прилагао истом манастиру, јер говори, пошто је дошао из заточења из Цариграда: „видјев краљество ми храм твој јеже у Врањиње и приложеније краљества ми, јеже приложих, кда господовах Зетоју, неразорено и неповреждено родитељем краљества ми но паче утврђено, јеже записах у господствје си, кда не бјех краљем“....

Има још једна Хрисовуља Краља Стефана по свој прилици Дечанскога, којом дарива истој цркви село Трново у ријечној нахији.⁴⁾

Тако већ по овијем сачуванијем хрисовуљама, имање и богаство манастира Врањинскога, слободног од сваког терета, морало је у оно доба бити извајерено велико; а ми видимо из Милутинове хрисовуље, да је и његов отац „Превиској краљ Урош“ ову цркву обдаривао, али дотичне хрисовуље већ се не находе.

То силно богаство Врањинског манастира морало је и побудити Цара Душана, те је 1348 г. 29 априла из Призрена⁵⁾ издао ону хрисовуљу манастиру св. Арханђела у Јерусалиму „созданаго прородитељи царства ми“, који видећи у сиромаштву „обубожање видје царство ми потца се царство ми воздвигнути и укрјепити и исполнити недостаточнаја храма того светаго, и приложи царство ми светаго Николу Вранину и с црквом и с сели и с људи и са свјем метохом и с виногради и с планинама и с пашици и с зимовици и с млини и с сјенокоси и с дохотки цркви тези, и що има у светаго Сергија доходка на свако годице от царине царства ми и свјеми правинами и устави царства ми

и с свјеми међами сел тјех и свјеми имањем цркве тези, и що јест димина на људех црквених, и такој ју приложи царство ми цркви јерусалимској, да си скупља црква јерусалимска на свако годице от Вранине, що се обрјете љетине, жита и вина, и от овец и от кобил, половина от тога да се продаје и да се носи у Јерусалим“. И потврдивши опет све повластице људима манастирским, што су им пређашњи Неманићи даривали, наставља: „тјем свјем никто да њест област, токмо јегоже бог изволи игумена јерусалимскога, т да јест тјем областан, и у том мјестје да њест властан никто постављати старјешину, токмо кога буде хотјење игумену јерусалимскому, тогази да благослови и постави старјешину у Врањиње“. Цар Душан дакле овијем одузимље цркви Врањинској половину од свјех њезинијех прихода и даје цркви Св. Арханђела у Јерусалиму, задужбини својих праједова, који су Врањинској цркви све то богаство дали, и то оправдава тијем, што је ова Неманићка задужбина у Јерусалиму била осиромашила. Он Манастиру Врањинском одузимље још и право да калуђери Врањински бирају себи старешину, које им је Св. Сава био дао, и то право преноси на игумана Јерусалимске Неманићке задужбине! Но овом истом хрисовуљом Цар Душан одређује истој овој задужбини педесет млетачких перпера, да узимље у Дубровнику од царског дохотка сваке године. Ова се хрисовуља налази у ц. к. Архиву у Бечу.

Послије ове Душанове Хрисовуље имамо ону *Бурђа Стратицировића* од г. 1404, којом дарива Врањини половину Рака у Зети¹⁾. Па хрисовуљу *Балше Бурђевића* од г. 1429, којом дарива истој цркви село *Каруче* у Црмници²⁾. Па другу од истога, којом прилаже истој цркви једно гумно соли са солила на дно Грбља.³⁾ Па долази хрисовуља *Ивана Црнојевића* од г. 1469, којом прилаже село *Забес* у Црмници, а на истој потврђује опет г. 1527 „његов син Скендер бег Ивановић, ва се по реду више писано цркви Светаго Николе“ у граду

2) Архим. Дучић, „Гласник“ књ. X.

3) Јастребов „Гласник“ XLVII.

4) Миклошић Monumenta Serbica.

5) Дучић „Гласник“ књ. X.

6) Miklošić Monumenta Serbica.

Жабљаку. У другој хрисовуљи исти син Иванов од исте године у Жабљаку, на тужбу калуђера крајинских, да су им Забешани притисли међе црковне, каже како је с царским кадиом одио на Вир и ту скупио сву властелу од све Црмнице, те их заклео Богом и душама њиховима, да кажу праве границе, и како су кмети рекли он је с кадиом по суду честитог Цара осудио и цркви да држи дао, како је и прије држала, „и карту уписасмо и законим печатом господства мога запечатих, зато се молимо свакога господара, кому Бог да овом земљом заповиједати, да ову книгу неби потворио и ријеч нашу него потврдио како господар који је.“⁴⁾ Најпослије Силни Цар и велики Амир Султан Мухамед даје „простор и слободу и власт манастиру Светога Николе у Вранини калугером, који у њему живују, и щогођје било до сада манастирско, или што тому манастиру и тијема калуђерима придато и по них закону записато и остављено... нико да није вољан ком работом тому манастиру досадити или што узети тијема калуђерима ни од банах мојих и санжак бег ни кадија ни субаша ниједан човјек мали ни велики нашега царства да нема учини ту зулума и досаду коју.“⁵⁾

Све ове хрисовуље по Миклошићу, Јастребову и Дучићу налазе се у ризници цетињскога манастира или министарства финансије, које ћемо ако Бог да прегледати и штампати што није већ штампано.

Ето дакле, читаоче мој, сјајне прошлости Врањинске цркве. Сада можеш знати, каквијем мислима и осјећајима занешени дођоше на Врањину данас владике и ти многи свештеници, ти главари и то мноштво народа из Зете, из Црмнице и Ријечке и Љешанске нахије; и можеш појмити весеље, што данас на Врањини влада!

* * *

Врањина је брдовит и каменитостров при сјеверо-западној обали Скадарског блата

између ушћа Мораче и Црнојевића Ријеке. На југоисточној му обали изнад блата диже се бријесак, одакле се види величанствени анфитеатар, који чине планине пиперске, кучке, арбанашке и крајинске, и у њему равну Зету, и у Зети управо на сјевер старе Жабљак, престоницу Црнојевића, и тихо језеро све до Скадра на Бојани, престонице Балшића. Љепшега погледа не можеш замислити. И на томе бријешку је постајао онај славни манастир под управом Цетињских владика све до године 1843, када је Турска војска Врањину и Лесендру оружјем освојила за вријеме нападаја Али-паше Ризванбеговића на Грахово. Пок. митрополит Иларион у истој манастиру био је ђак и у њему се налазио кад су га Турци заузели. По његовом казивању арх. Дучић овако описује ту славну цркву Св. Николе Врањинскога: „Врањинска је црква била средње величине без звоника и кубета и без сваке архитектичке вјештине од обичног камена сазирана. Око ње су били и некакви припиремци на слику парохлиса, тако да се кроз њих могло у велику цркву улазити и излазити. Делурија се у њима није служила, као што се обично служи у парохлисима“. Па сасвијем умјестно наставља: „Што се врањинска црква ни издалека није могла поредити у архитектури, уреси и сјајности ни сједном црквом српскијех краљева и великаша, није чуда; јер један владика само својијем пожртвовањем није могао више ни учинити“.

Владика Иларион, који је цркву ову ограддио, био је сарањен у њезиној паперти на лијевој страни при зиду. „Гробница му је била — пише арх. Дучић — уздигнута један лакат висине над тлима. На бедреници те гробнице било је написано: *зђе престави се раб божи Иларије јетискуи зетски здател мјеста сего свјетаго...* У истој реду био је и љетоброј, али се није могао разабрати. Ова наведена и с гробнице вјерно снимљена биљешка находи се у садашњег владике црногорскога господина Илариона, који је као ђак био код игумана Исаје у Врањини“. Г. Павле Аполоновић

1.) Јастребов, „Гласник“ књ. XLVII.

2.) Ibid.

3.) Дучић, „Гласник“ књ. X.

4.) Јастребов, „Гласник“ књ. XLVII.

5.) Ibid.

Ровински затекао је половину од те плоче, на којој половини биле су од тога натписа шљедеће ријечи: *се раб бжи епискуп.....ељ мјеста сего штаго...*, што потврђује истинитост биљешке горње, само што се види да покојни Митрополит Иларион није баш на самом мјесту натпис снимао, те је ставио име *Иларије* прије *јепискуп зетски*, нити је пазио на скраћења ријечи, него их је потпуне исписао.

„Народ приповиједа и то, — наставља г. Дучић — да се и овај одвећ добри владика посветио; па, кад су наступила зла времена, и кад се опажало, да ће Турци у вријеме Црнојевића и Зету освојити, онда га пренесу из Врањине у Паштровиће. Отоле даље, шта је од њега било и куд се дио, сада нико ништа не зна.

„Преко 250 г. од својега постанка манастир је Врањина једнако напредовао и цвјетао и у великом уважењу код народа био. То посвједочава још и саташње народно велико поштовање према његову имену, мјесту и спомену. Он је био и српска Лавра и српска Митрополија, и српска народна школа, и српска сиротињска кућа, у којему је околни православни народ вазда налазио душевне и тјелесне хране.

„Турци, по освојењу други пут Жабљака 1482 г. и по изласку митрополита Висариона из Врањине, запале манастир, гдје се, као што околни народ и сад прича, 9 калуђера од дима угуше под једнијем сводом, што је испод манастирскијех зграда био. Манастир је послје некога времена опет поправљен, и у њему су калуђери и под туреком владом живјели. Али су владике црногорске вавијек на Врањину претендирали. Петру II пошло је за руком, те ју је за неко вријеме Црној Гори присајединио. Услијед чега сазиђе једну кулу на отоку Лесендри до Врањине, поставивши у њу неколико ландура, као пограничну стражу између Арбаније и Црне Горе.

„.... Лицем на Малу Госпођу 8. Септ. 1834 г. послје свете летурђије, коју је ту пошљедњи пут одслужио побожни старац Исаије Бајковић (игуман), и послје же-

стока боја, Турци заузму Врањину и Лесендру; гдје погине Црногораца 130, а Турака што се зна погине до 300. Послије турска влада подигне у манастиру на самој цркви и у Лесендри двије тврдиње.“¹⁾

А данас послје четрдесет и шест година на мјесту старог манастира бијели се нови, задужбина Његовога Височанства, Њлаза Николе. Црква је скромна од лијепог отесаног камена, на свод, су два велика прозора са сваке стране а један у олтару, и троочним звоником изнад врата, су три милогласна звона. Иконе на темпљу рађене су на платну у Русији — мале али прелијепе. Ту је и полијелеј стаклени, и велики свијетљаци од туча; испред темпла висе сребрна кандила.

Одма до цркве на једној пољаници велика је двокатница са четрнајест лијепијех соба у којој живи један калуђер; али је оволико здање грађено, да има гдје доћи побожни Обновитељ и витешки Ослободитељ Врањине, и своје госте доводити, да се нагледају отолен дивота колијевке и дјеловине славнијех Неманића, коју Сам овако зајасно слави:

На зетској њиви никло је прво
Српских владара владарско дрво;
Од Владимира па до Ивана
Све што је Срба и српских страна
У хлад је чудног дрвета било
И коло српског јединства вило!
Јунаке, војводе, краљеве, бане,
Цареve наше, наше жупане,
Свеце, књажеве и државнике,
Законодавце и свештенике —
Све Српству Зета дала је мила,
Зета је легло српскијех сила!

* * *

У седам сати почело је богослужење. Преко двадесет свештеника у црквеним богатим одежама су два најстарија црногорска прота на челу, протом црмничко-приморским *Пламенцем* и подгоричко-зетским *Засаријом Поповићем*, дочекали су с крстом и евангелијем Архијереје, који су у сјајним порфирама и штакама у руци, благосивљајући народ у проласку из куће у цркву, силан утисак учинили. У цркви их дочека појање тропара, па их стадоше

1) „Гласник“ књ. X.

свештеници свлачити и облачити уз појање хора „Цар небесни“. За тијем се отпоче освећење, које су Архијереји наизмјенице вршили најсвечаније — Архијереји, од којих је један служио на Христовом Гробу, на Јордану, на Синају, у Патријаршијама Јерусалимској и Александријској, а други у Петрограду, у Москви у светом Кијеву!

За све вријеме овога лијепога обреда као и за вријеме литургије у цркви су само главари и одличнији гости стајали са страна; а пред црквом пак је народ стојао у великом полукругу, како је кроз црквена врата могао гледати у цркви богослужење.

По литургији коју су одслужили такођер оба Митрополита са десетак свјештеника, Митрополит Митрофан држао је сходну бесједу, у којој је истакао прошлост Врањинског манастира, сјајне па црне дане његове а тијем сјајне и црне дане српскога народа, па данашње обновљавање његово са препорођавањем српскога народа.

Свечаност ова црквена свршена је у десет и по, иза које је настала свечаност народна, која је најприје отпочела са дуго трајним и урнебесним клицањем: *Живио Књаз Никола!*

Играње кола зетскога и црмничкога и ора црногорскога, пјевање разним напјевима народним, и пуцање из пушака није већ преставало по свој оној пољаници до манастира докле се нијесмо пред вече разишли. У једноме је колу било до стотине друга, које је играло по двије уре на јакоме разопеку сунчаноме без одмора. Особито су ту Зећани великоме весељу одушке дали. Било је *Зећанка* које су играле за све то вријеме. Чисто као да је било весеље народ опило.

Али то није само од јутра трајало. То весеље је започело дан прије, па је сву ноћ трајало. Ту је било и главара, а међу њима чувени јунак *Сердар Саво Јовићевић* са историчког Обода, који је частио пићем сав окупљени народ, и душа му био те вечери.

У манастиру је било за свештенство, за главаре, за ђаке и учитеље изобила пече-

нијех овнова и јагњића зетскијех, хљеба и вина, управо на претек. Само штета, што трпеза није била заједничка на поље под ведрим небом, него се јело неко прије неко послје, тамо овамо, у мањим друштвима. Ипак нас по обједу удружи и измијеша изврсно подгоричко вино, што је на славу донио г. Томаш Вукотић, и окупи у једно коло кад се стаде орити „Боже царја храни!“ Ту је био Високопреосвештени Хаџи-Сава, ту г. Аргиропуло, ту Павле Аполоновић, који је на здравицу најодушевљенију Хаџи-Савину Цару заштитнику и рускоме народу, одговорио најодушевљенијом здравицом нашем Господару Књазу Николи, те се опет стаде разлијегати „Убавој нам Црној Гори!“ Г. Томаш лијепо је наздравио г. *Аргиропулу*, проговоривши из свију срдаца раздраганијех овом ријетком свечаности.

Док се тако весеље до свог врхунца развијало, *Даница* је оглашавала први полазак пут Ријеке. Цијело наше јутрошње друштво остало је, док се опет с Ријеке поврати околу пете. Гости из Подгорице, које је *Даница* довезла у јутро, пошто је нас искривала, вала је да се лондрама врате на Плавницу. Тако су нас и они почели мало по мало остављати, и с пристања Врањинског почеше се лађе разилазити разним правцима: неке пут Жабљака и Понара кроз врбе, које се из блата зелене, како је и још висока вода; неке пут Плавнице, неке пут Вира. Морам споменути, да је било ту и Арбанаса православијех и шњима један свештеник. А био је на Врањину похитао и један калуђер чак из Пиве!

Но као што нема руже мирисаве без драче, тако ни овај дивни предјел српски није без мане и то врло штетне и убитачне за његове становнике. Велики дио равне Зете вода прекрива, и све то више прекрива, јер има људи, који знаду, куда да нас вода лежи, да се некад орало и сијало. Па што је још грђе у невријеме стане вода опадати, те баруштине трују ваздух и ваздухом народ. Да се томе злу доскочи, одавна се на Цетињу мислило и радило, и наодило се одзива у Цариграду. Кад би се

Бојана продубла, коју рибари намећу да је плича, и кад би се Дрим одвратио од ње, који јој такођер ток спречава, по суду стручњака, би опала толико, да би пресушена земља вас трошак исплатила! Али би ту требало капитала и подузетнога духа, који се још не појављује. Капиталисти, подузетници, гдје сте!

* * *

— Ево Данице с Ријеке!

Вријеме је, да већ и ми крећемо. Најприје да се опростимо са г. протом *Пламенцем*, који је данас прво „Благословено царство“ у обновљеној цркви запојао; па са г. *Филипом Бурашковићем*, дјаконом Св. Петра па Владике Рада; па са г. Сердаром *Шкрњом*, славнијем јунаком Кретацким; па са г. Сердаром *Савом Пламенцем*, и његовијем оцем г. *Петром*, ја мислим, најстаријим данашњим ходочасником; па са Војводом *Машом Буровићем*, том дивном јуначком сликом, па са Војводом *Петром Филиповијем*, вјенчанијем кумом блаженопочившег Књаза *Данила*, па на крају последије са Високопреосвештеним *Хацим Савом*, кога на Виру кола чекају, окле ће преко Бара у Оцињ, куда хита, да удеси себи љетниковац. А о. *Платон*, настојатељ обновљене Врађине, опет са свијема се нама прашта, извињава. Али и још се коло игра, још се пјева, још се чује пучњава. И нишан се гађао, као што је обичај на овијем странама о сајмовима, па је и Митрополит Сава једном омјерио и погодио, како ми потла казаше, јер ја у оној пучњави нијесам ни знао, да се нишани. Такођер и звона звоне, која нијесу ни преставаала цео дан. И пелим мирише, кроз који идемо, који сву Врађину застире, а сада је баш у цвијету. Пролазећи, уберем неколика струка тог мирисног по превасоству српског цвијећа, што српске рудине покрива. Али ми је чинио Павле „Рус“, да га оставим на Врађини.

— Не ваља, не ваља, да не забасате!

— Шалио се г. Ровински, јер је таква предрасуда у народу односно горе блиског Кома, у којој је манастир са гробом Стефана Црнојевића.

За нама је одио као у литију низ брдо и остали народ. *Даница* је већ крцата с гостима, који иду на Ријеку, и једна лађа, што ће је по крми потезати. Црмничани се крцају по осталијем лађама са својијем поноситим женама. То су ти праве госпође и по ношњи, и по лицу и струку, и по понашању. На њима је не само све чисто и пристojно, управо елегантно него и богато; све танка свита, свила и срма. На против на Зећанкама нема до простог бијелог платна и црне раше. Између те двије ношње, било је и Арбанашке дугијех димлија, везенијех долама, и танкијех шамија.

Сва се та мјешавина сада разилази очевидним задовољством на лицу. Само један угледни Зећанин, праштајући се с главарима рече, ијетко:

Идем али носим овдје, показујући руком срце — жалост до гроба!

Не знајући, што је било, те ме ријечи јако смуте; промишљех, да му је нека тешка кад увреда нанесена; па ми се учини, сва она дивна хармонија овога дана да би нарушена. Кад ми је? Мој Зећанин ће до гроба жалити, што с Врађине није су данас топови пуцали, да се до Скадра разлијежу, ма да су са Лесендре пуцали.

У пет ура кренусмо. По крми нам је и лађа, у којој је Високопреосвештени *Хаци-Сава* са црмничкијем главарима, коју ћемо до према Виру потезати. У лађама се наставља пјевање; а на *Даници* пјевање и коло. Чује се и још и по који метак; још нијесу сви фишеци испалени.

Кад смо били према Виру, остависмо лађу у којој је био Митрополит Сава, с којијем се опет издалека поздрависмо. Овуда баш веле, да се види камени мост испод воде, када вода опане. Може бити, али је онда то радња из римског доба ако не илирског, јербо је и за вријеме Св. Саве Врађина остров био дакле је и тај мост већ вода покривала.

Идући напријед на лијево остаје *Плоча*, чувени риболов укљева (скоранаца), што се суше извозе у Италију, Далмацију и у Шу-

мадију; а и свеже се доста продаје по приморју, јер се с јесени почну ловити па готово све до Божића.

У шест-и-по били смо на Ријеци и одма смо у кола сјели, која су нас чекала. Али смо се мало спорије пут Цетиња враћали, јер пут све до Прилипа иде уз брдо. Ипак прије девете били смо на Цетињу с некијем узвишенијем задовољством које шћаше бити потпуније, да смо га дијелили са браћом из осталијех српскијех крајева.

* * *

Још нешто о питању: гдје је св. Сава био подигао столицу зетске епископије и куда је касње пренашана била; о ком је питању писао Преосвештени *Герасим*, епископ которски, Архим. *Дучић*, *Јастребов* и Архим. *Руварац*. Мени се чини, да је озај пошљедњи питање односно првог њезиног сједишта коначно ријешено у прилог *Превлаке* у Боци Которској. Ако *Превлака* није у центруму Зете, а оно је на зетскоме мору и то у луци тихој и чаробној, какве нема на далеко. Осим тога, кад би се узело, да је та столица била гдје у доњој Зети око Дукље, онда би требало узети, да од Дукље до Стона није било столице православнијех епископа; што се не може допустити, обзиром на толико градова по том приморју и на живот, који се туда развијао.

Но с *Превлаке* није управо на Врађину ова столица пренешена, као што се опће мислило, јер за вријеме Балшића г. *Јастребов* налази у *Крајини* столицу митрополије зетске у *Морачнику*, што опет војује у корист *Превлаке*.

Послије Неманића, кад су Балшићи Зетом Завладали, и када је српска власт стала у Боци уступати млетачком упливу, сасвијем је паравно било: прво, да се зетска епископија подигне на достојанство митрополије; друго, да се повуче из Боке, те да се приближи Скадру, ондашњој престоници зетској.

Ту у Морачнику код *Пречисте Кра-*

јинске столица Митрополијска још се наодила г. 1455, када је на Острову Врађини Стефан Црнојевић уговор склапао са млетачким заповједником Скадра, што се види из истог уговора. Дакле је та столица пренешена из Крајине на Врађину послје г. 1455; а г. 1484 већ је Иван Црнојевић с Врађине пренио на Цетиње. По томе дакле столица зетске митрополије тек ако је 25 година остала на Врађини, као да се само мало одмарала у путу њезиноме с *Превлаке* под *Орлов-Крш* на Цетињу.

Л. Томановић.

О својење Бара.

Сијевао

Симо Поповић.

VI. Хај и Нехај.

Смрт се чека и дочека,
А мегдан се граби, стиже;
Ко прегнућа крила има
Славе дјела врх достиже.

Ни Кнез нешће без користи
Да под градом броји дане;
Видио је, да ће Турци
Очајнички да се бране.

У опсади оставља га,
А сам хита с војске мало,
Да Приморјем све прихвати,
Што му под власт још не пало.

Опасност је мучна свака,
Ал' ненадна увјек гора:
Бар од свуда приступачан,
Најближа му помоћ с мора.

Бродови ће ка ждраљеви
Долећети, под Бар пасти;
Црногорце у час дићи,
Град већ пали опет снасти.

Волуица тврђа морска,
Пристаниште турској сили —

Њој Кнез води Црногорце
Не би ли је освојили.

Са зебњом је на њу поша' —
Скупо ће га, страх га, стати;
Ал' је силан мах јуначки,
Кад га воља Божја прати.

Ни кап једна вреле крви
Гола крпа не ороси —
С Волујице бјеже Турци,
А ко запрљо милост проси.

И Кнез весео у град ступа
И прегледа пљен богати:
На бедему топ до топа,
Да их страшно погледати.

Гледе чудо Црногорци,
Што још никад и не чули —
Ни сто друга једног не би
Само смјеста пошенили.

А цебане колико је
У лагуму подземноме!
Све градове до Стамбола
Срушили би, мисле, шњоме.

Радосна је војска цјела;
Кнез им дични понајвише,
Што му храбри соколови
Град без ране задобише.

Уњ оставља двјести друга,
Па са војском Спичу хита,
Ће је тврди Хај и Нехај —
Хајел' за њег, да га пита.

Уз пут прими кулу Шушањ —
Проласку му војсци смета;
Ту Цанковић Иво Кнеза
Са народом вес'о срета.

„Барјактар сам — јунак збори,
Од крајине ове љуте,
Од братске ни Црне Горе
Силом турском отргнуте.

По судбини рода нашег
Служио сам досад цара;
Бог ми даде срећу бољу,
Мог да служим Господара.

И цару сам вјеран био,
Вјернији ћу тебе Кнеже;
Не вјеруј ми р'јечи самој, —
Дај ми мјесто ће најтеже.“

На гласу је јунак Иво,
Узданица турска крута,
Са Турцима ратова' је
С Црном Гором много пута.

Види сада пропаст турску
И побједе српске види;
Јунак био, па јунак се
Приклонити сад не стиди.

Кнез јунаштво умје цјенит',
У јунаку вјеру има,
Па и Ива милостиво
И радосно к себи прима.

Што за Турство до сад хрва'
Ни мало му не замјера;
Та кол'ко је српске крви
Одродила туђа вјера!

„Ведро небо натушти се,
Дан најљепши ноћ замјени —
Ал' јунак је увјек јунак,
Па добро си доша мени!

У цара си признат био,
У мене ћеш још и више;
Црна ј' Гора храм од увјек,
Ће с' јунаци уносише.

А ево ти одмах згоде,
Да ти дјело р'јеч свједочи:
На Нехај сам крен'о војску,
Да још данас у њ ускочи.

Пред Нехајем Хај је тврди,
Њега ваља примит прије;

С бојем ћу га узет' лако,
Ал' без боја бих радије.

За поштење Црне Горе
С Црном Гором ја бих пао,
Ал' без преше гр'јех је, кад бих
Једног чојка жртвовао.

Тебе Турци још вјерују,
А с том вјером све ћеш моћи;
За то Иво с ове стопе
На Хај тврди ти ћеш поћи.

И Турцима право реци,
Да ћу брзо с војском стићи;
Да им боље мјесто боја
Б'јели барјак на град дићи.

Што ће њима бој залудни,
Када и Бар мора пасти?
Бојем губе град и себе,
Предајом ће живот сдаси.

Хајде живо, барјактаре,
С добрим ми се гласом врати;
А на ово исто мјесто
С војском ћу те причекати.“

И барјактар вес'о пође,
Радује се својој срећи:
У служби је Кнеза свога
Хају црни глас носећи.

И у град га стража пусти,
Свак познаје барјактара;
А забиту када дође
Овако му проговара:

„Зло ти носим, злу се надај,
Не будеш ли мудар сада;
Црногорци под Хај ево,
Пасти мора кад Бар пада.

Мој се барјак вас одврга'
И Кнезу се листом преда;
У села је војска свуда,
Ко би с' дига' — она не да.

У мене се већ не надај,
А помоћи друге камо?
Цар далеко а Бог с Кнезом —
У предаји спас ти само.

И ја сам се Кнезу преда',
Украј њега сад сам био;
А без муке знаш да не бих
Ја хљеб царев похулио.

Кнез за часак устави се,
Чека мене с одговором;
Чини што ћеш — ја ти кажем:
Нијеси за бој с Црном Гором!“

„Вјерујем ти“ — бег му збори —
„Боље није да се борим;
Ал' причекај један часак,
Да се с војском договорим.

Главар сам јој, ал' заклетва
Све нас једна цару веже.
Штене л' она — ја сам готов,
Да без боја Кнез уљеже.“

И тек Иво једну каву
Уз дуг чибук што посрка' —
Бег се врати сјетна лица
Грискајући мрка брка.

„Казах војсци, барјактаре!
Она ти се повјерива;
Предаћемо град без боја,
А јест мука на нас жива.

Нама ред је погинути,
А не дати града лако;
Предамо л' га — издајицом
Назваће не свуда свако.

Ка' ми неће сваки знати,
Да ни боја с Кнезом није;
Па спашени данас сјутра,
Свршићемо још срамније.

Јер још Нехај више нас је,
Штене л' утече л' ико живи —

Одаће не, паши, вјеруј,
Ми погинут ка' и криви.

За то када град предајем
И Кнез нек ни образ чува —
Нек застане с војском мало,
Док настане поноћ глува.

А тад с пуцњем жестокијем
Нека пусти момке лаке;
А ми ћемо с' бранит живо,
Али метат' у облаке.

Посл'је боја жестокога,
У ком неће крви бити,
Слободно ће Црногорци
Моћи у град ускочити.

Град ће тако њихов бити,
Ја с животом и част спасти;
Знаће Турци: бој сам био,
Па нејачи мора' паси! —

„Кнез ће пристат'! — Иво збори
„Вјеру ћу му и сам дати,
А чету ћу сам предводит'
Па ће боље вјеровати.“

И барјактар зодовољан
Сад у војску Кнезу хита;
Исприча му све по реду,
И не чека, да га пита.

И кнезу је мило било,
Ал' и сумње мало има;
Страх га војску изложити,
Вјере нема у Турцима.

Лукавству је друг и сила,
Ал' невоља права мати;
Можда мисле: не одбране л' —
Бар ће скупо град продати!

Помишљајућ злу и добру
Чувао се Кнез преваре:
Није дава' цјелој војсци,
На Хај тврди да ударе.

А кад тавна ноћ настала,
Примака је граду ближе,
Ал' ни пошто нико живи
Из засједа да с' не диже.

А четицу одабра' је,
Што ће у град уза стубе,
Учећ' и њих много пута,
Да с' непажњом не изгубе.

И опрезна чета храбра,
Већ под сами град кад стигла —
Уз пуцњаву са свих страна
Војска силни халак дигла.

У час исти одзваше се
И наредни Турци с града;
Загрмјеше топ и пушка
У час глуви ка' икада.

Зајечаше из дна виси,
А од огња ноћ засину;
Ка' небеске двери сјајне
Божја рука да одшкрину.

Величанству ил' стравили
И Нехај се овом здружи;
Огњевите руке Хају
Сад у помоћ и он пружи.

Види оклен душман гађе,
Па топове на њ обара,
Ал' му тешко у крш наћи
Убојника вјешта, стара.

Кад виђеше Црногорци,
Да с Нехаја топ преврже,
А Хај збиља у вис пуца —
Прискочише Хају ближе.

Прислонише уз зид стубе,
Искочише ка' и тице;
Од свијех је Иво први,
А чета му сустопице.

Да л' их Турци напустише,
Да на сами бедем пану?

Ил' ће збиља себе с' бојећ'
Одржати р'јеч задану?

„Ура!“ с града још одјекну
И прекиде пушка сада —
Бег од Хаја сусрете их,
Предаде им кључе града....

И Кнез диже војску живо
И под Нехај паде шињоме;
И мала је рана нова
Смрт готова рањеноме.

Да Хај паде Нехај знаде,
Што га чека сам већ слути;
Предаће се и он можда,
Не дал' му се оданути.

Устрављени Турци били,
Сломила их судба Хаја;
Мисле на Хај свак је пао
Без милости, опроштаја

Јунаштво им страх надвлада
Страху и град мјесто доде
„Аман, аман!“ с града вичу,
Тврди Нехај предадоше.

Желио је Кнез предају,
Ал' је слабу има наду;
А када је град разгледа,
Чудио се томе паду.

Пола војске ту би пало,
Да је бојем узима га;
Од силе је сваке јачи
Бог и срећа ком помага!

Девет удовица.

Истинита приповијетка

од

В. Зорића.

I.

Да се човјек може повратити у поче-
так овога вијека, могао би виђети на Бје-
логлави чешће пута у години дивни сабор

изврених момака и јунака једнога племена,
који се онда скупљаху, да се договоре ка-
ко ће што крући отпор дати својијем кр-
штенијем и некрштенијем душманима. На
тај сабор долазаху људи из хиљаду домова,
који и данас постоје у најкршевитијем ди-
јелу јуначке Црне Горе. У том скупу не
би нашао ни једног момка, па да речеш:
овај није вриједан. Сваки оружан што 'но
реку до зуба; свакојему махом за пасом
леденице кубуре, ком по једна а ком и по
двје и до њих анџар или бјелокорац; а
уз рамена: џевердан, брешка, парагун, кан-
тунача или џевердуша. То бјеше првашње
оружје; а то и јесу оне дилке, које су у
поменутијем кршима одржале слободу кроз
неколико вјекова; њих држећи дивни бор-
ци у рукама, вјечито стајаше на мртвој
стражи и из њих оловом ломеше душман-
ске кости, а анџарима и бјелокорцима ски-
даше им са рамена главе и многе буле и
латинке у црно завише.

Тај дивни сабор од узор момака и ју-
нака бавио би се на Бјелоглави по читав
дан, а испред саме ноћи, пошто се договор
сврши и пошто се добро млади момци изи-
грају свакојаке игре а највише, што 'но
вели нар. пјесма скока јуначкога, бацања с
рамена камена и дилкаша у нишан гађући,
те оловске око вјежбајући, како боље да
згоде душманима, онда би се растајући
братски изљубили и својима домовима упу-
тили, ће би смирно стојали све док би опет
дилку чули са Бјелоглава....

На том сабору могло се виђети дели-
ја — момака као виле, и то по доста; али
што бјеху три брата, које једна прса одо-
јише, а из једне бешике изнијаше се, одва-
јаху свачим на сабору. Тодор бјеше најста-
рији међу браћом, момак око тридесет го-
дина, пун јуначког поноса, стаса и образа.
Његови црни, као крила гавранова бркови,
дохваћашу у с ува на уво прекриљајући
му јуначко лице, које својом момачком ље-
потом многе набациваше; па оне велике
црне очи, које камен простријелити шћаху,
а изнад њих као угљен црне вјеђе, које се
лако састављаху. На јуначкој његовој глави
српски калпак, испод ког се до рамена
пушташе црни перчин; прса му изгледаху,
као да је на њима панцијер имао, и по врх
њих одсјајиваху позлаћене токе, које допи-
раху до ширикијех му плећи; за пас му
двје леденице а међу њима позлаћени ан-
џар. До њега бјеше његов млађи брат Сто-
јан, момак око двадесет и шест година.

На њему си могао виђети исто онакво

ођело као и на Тодору, али од њега бјеше височија циједу главу. У Стојана бркови до испод јагодица допираху, извијени као крила прољетње ластавице; дуги врат покриваше дугачки црни перчин; његове црне очи сијеваху као муња; а прса му стаху испуњена. Најмлађији им брат по имену Јован, бјеше момак око двадесет и двије године, снажног стаса, чела намрштена, испод којег сијеваху два црна ока, као у сокола; брци га тек пробиле, колико их је тек мало могао засукати.

Дивно бјеше погледати ова три дична момка, али Тодора међу својом браћом, као оно бор међу јаворима. Са њих нико очију не скидаше, јер три сина старог М..ке свачим одвајаху, те им је мучно било наћи и приближно прилике и једноме, а камо ли свијема тројици. Којој је српској мајци у дио пало, да се на њеном крилу заплачу онакве три мушке главе, као што је њиховој?

М..ка је јунак био и бјеше, али му синови згодни и много бољи од њега. Те, кад би му шалом когођ рекао, да су му синови згоднији и бољи од њега, преко лица би му пријешао прелив радости, а очи би му се засјале од сузе радости, па би одговорио :

— Само један је Бог добар и велик, а ми смо мрављи и друго ништа; али и опет лијепо ми је дао, слава му и милост.

Пошто су се синови М..кини оружја и снаге дохватили, ко од њих могаше први бити у боју, у чети, или који тројица више душманскијех глава окидоше? У мирно доба на скуповима, ко највише скочи, камена баци или ко највише биљегу уби? То су ти опет они тројица. Они поврх тога бјеху имућни и на дому, јер, чи бјеху коњи седленици, чије ли овце прекриљиваху по Лукавице; па чи четкари и звона проламаху брда Лукавичка? Опет њихова и њихови и, једном ријечи, они имаху свега и свачеса, као када Бог да.

Вријеме пролази као бујна ријека стрменијем коритом, и М..ки кућу испуњаше срећом и задовољством; није шала, брате, гледати у својој кући о чивилуку дванаест комада све од чисте срме позлаћене, а на огњишту онакве три мушке главе, који оно оружје нашу, па опет у појати три коња, сва три седленика, као горске але, и торину у којој бљеаху хиљаде оваца.

Средином јесени, а последије сретног љета — и те године бјеше родило свега у изобиљу, — здигла стока с планине, здрава,

ручна и претила а освануло јутро сасма туробно, али за старог М..ку и сувише весело, то је Митров-дан, његово крсно име. Киша падаше, што но реку, из неба и из земље. Али у кући М..киној, као ће је Бог дао свега и свачега, на огњишту врте се пецива, на огњу опет крклају варива, а старица са шћерима, које су у род дошле, надгледа; друге опет ваде из мјешина скоруп, а из каца сир; спрема се ручак, као на славу у оног, који има чим славити. М..ка не гледа на кишу, но кадину у руке, па у уљаник са сџном, те вади мед и уноси у кућу те поставља на трпезу; и вино је источено, трпеза је постављена; пред иконом светог Дмитра гори воштаница, коју је сам домаћин од домаћег воска направио. И за рано, о малом попаничићу, све што за ручак треба готово је. Гости су се скупили, али се и још који очекује, и ако су и они, што су дошли, сви као кокоти. Лије киша, као о Митрову дне; мугни облаци јуре као бијесни испод небеске капе, а југ као што умје, напрегао своја бијесна једрила, па хуче; услови су свуђ већ преврели, а чесме на све три баце избијају. Вријеме је такво, да од силе водене, без оваквог случаја не би човјек изнио главу испод крова ни пошто; али на славу се мора доћи, па је зато и у М..ке с рога на рог.

Гости око огња сједе и воде разговор, пијући ракије. Док стараоц викну Јоване, да понуди госте меденом ракијом брзо. Јован скочи као искра, прије но ће старина изговорити. Донесе боцу с ракијом и понуди најстаријег госта па све редом. За ракијом ишао је сџн меда са ожицом, те су гости дохваћали иза ракије, док се сви изредеше.

Вријеме је ручку. Трпеза испуњена свакијем изобиљем. Око ње гости, по старешинству заузели мјеста.

Јело се и пило, као на славу у М..ке; здравице су текле једна за другом, а бурно их весеље пратило. Прва је здравица била у част и славу крсног имена и то од стране госта, који бјеше заузео чело трпезе. То бјеше човјек око педесет година, у поду посиједио: два просједа густа брка падаху му до близу ождријеља, суверњав и висок, али знажнијех костију. Узе мајалику својом снажном руком, устаде на ноге, и сви гости за њим, па онда наздрави овако :

— Здрав домаћине и пријатељу! да пијемо у славу божју и у славу светог Дмитра, твојега имена крсног; ти га сла-

вио, а он ти помага' свуђ и на сваком мјесту; сачува те од сваког зла и напасти, тебе и твој дом; вазда ти био у помоћ и на дан и на ноћ; свуђ те његов благослов пратио; Он свесрдно Богу молитве твоје приносио, као што ти свесрдно његову славу славиш и нас дочекујеш и стимаш; стима и весеље нити тебе ни твоју кућу никад не оставила, колико сунце ведро небо; душмана нема', па ако и има' којег, Бог ти га и свети Димитрије обратио у пријатеља. На твоју кућу излио се сваки Божји благослов; сачувао ти Бог синове; све што ти је мило, то ти све живо било и Ђурђево јутро за дуго и много дочекивало!

— Амин! — зачу се низ трпезу, за којом бијаше више од педесет друга.

Меса печеног, вареног, сира, скорупа и вина било је до миле воље, а то све зачиња добра воља и весела нарав домаћина и свију његових укућана, а нарочито сва три његова сина, који гологлави иђаху око трпезе са пуницем мајашкама и весело своје госте служажу.

По обједу момчад и невјесте поустајаше и започеше коло и пјесму; деднице и кубуре кроз врата и прозоре загрмјеле. Постарији људи посједоше око огња, а међу њима и домаћин. Они по своме обичају пред собом вина а уз вино и разговор.

— Фала Богу М..ка! Теби у твоје вијеку би све лијепо, добро и паметно; вала ако може бит' тако другојаче никако; али оћу да ти кажем, да ти нешто није добро и није паметно, — проговори онај, што мало прије напи.

— Ти имаш три сина данас да им нема равна у нашем племену и зајисто, ово ти не вељу у твојој кући, но ће то свако па и ја рећи, да у свој пиперској гори, три мушке главе овако зорне не улазе под једно шљеме. Тодору су ти, колико ја могу знат', већ више од тридест година, а Стојану више од двадест и пет, па ни Јован није луд, но је и он пребачио двадесету. Па сам ти за то хтио да кажем, да непаметно радиш, што синове не жениш?

М..ка уздахну, па ће рећи:

— Мој врени пријатељу! Има више но четири године, од како сам науман да оженим Тодора, али што ћеш, ће му ја говорим, он ни главе на то да обрне? Па што ћу му, брате? А као што знаш Ђевојке ми се поуодадоше, а ова ми домаћица већ ка' ја грону, а они неоће да се жене. Бога ми пријатељу, није за мене добро!...

— Богме пријатељу М..ке, Ти ево видиш, да је већ почео гинути они наш стари обичај, кад су могли у наше дневне родитељи оженити сина и удати кћер онђе, ће они оће. Па ту мисао има и твој Тошо; може бит', да се у коју загледа' па бежњом не ће другом да се жени; а он би се оженио ја ти кажем, да није тако.

— Да ти што незнаш о томе боље пријатељу? Ако знаш кажи ми јадан не био, рече му М..ка.

— Знам и казаћу ти: Ти знаш лијепо с ким Тодор најбоље живи.

— Знам.

— Е, томе истоме, неће љетос у планину казао је, да је прије три године проша' једнога јутра и то преко катунa Б... и у њем видио Ђевојку, у коју се загледао; а та је Ђевојка, веле, као вила, и ја знам чија је. Па се стиди теби да каже. Него га жени том истом с' Б... а не бој се, да је рђава, или од рђавога! јер ко зна што носи дан, а што ноћ?...

Ја небих био противан, но гледај и ти, те му спомени и уђени му у уши. Како боље знаш. Одговори М..ка госту.

Не брини се ја ћу већ радит' што боље могућем око њега, како улучим прилику. Одговори гост.

Док су се они двојица код огња овако разговарали, коло и пјесма није се у у кући прекидала, и тако је трајало до пред саму ноћ.

Митровски дан кратак је, па и да је најдужији у оваквом весељу брзо прође, минуо.

Ноћ се приближила. Гости спремају се да иду. А мучна вјетруштина једнако хучи, као да хоће све да поруши из темеља; велики црни облак погони се небеском просторијом, а из њих лијеваше киша пљуском.

— Али ништа за то ћео! Струке за уши, па да се иде није друге. Сви смо се и прије квасили, па ни ништа није било. Ваља дома одит! Проговори најстарији од гостију.

На то сви поустајаше, узеше струке и готови да крећу.

— Љуђи, ако Бога знате, какво кретање по оваквоме газалу? Нијесте запали у крвничку кућу; уставите се, те коначите; не ће ме то упропастит'. Рече домаћин.

— А ма слушај пријатељу! Ми то добро змамо, да твоја кућа и од више не би попузнула; али опет нипошто зановит' не смијемо, с' тсга највише, што је свети

владика бачио проклетство на свакога, ко би на славу и у кога омркнуо. Проговори опет један од гостију.

— Ма за Бога! Свети владика, није проклео, наоко оне, те од силе и зора омрчу да ију сиротињу; а и Бог ће опростит' онијема, који од невоље заноће. Одговори домаћин госту.

— Казао је за свакога. А ти знаш коме се из његовијех уста рекло, зајисто му се ка' у амин стекло; а да је то истина, то ћеш и сам вјероват, а ето фала Богу знаш, није далеко Б... П... ва, због које су онолике крве легле и, кад је то чуо свети владика, река јој је: „Да Бог да се разгубала!“ Па је ли јој се као у амин стекло? И данас ето стоји ка' сваки одвојеник, те јој са врх штапа дају. Па како би ико смио његову клетву преступити? Не би нико, ко има свијести. Ја не би да ми даш твоје имање, јер је мучно са Божијим угодницима ратовати. Проговори један остар гост.

— А 'но фала Богу! Ви како гођ оћете, а жалиш ли што ћете се окупати, жалиш. Рече домаћин и викни: Дајте, ћепо, вина.

Синови М..кини донесоше вина; сви се гости обредише и већ потоњи рече „збогом“.

Ноћ наступила. Мрак притиснуо сву природу. Вјетар бијесно хуји. А старац М..ка сједи за трпезом сам са домаћијема. По вечери окупише се око огња. М..ки вргли пуст на штицу поред огња, да се прислони, па је запалио дугачак трешњев чибук; сва чељад око њега, али нико ништа не збори.

— Дану Стојане, сине, узми оне гусли, те испричај ону пјесму: како се је Стари Новак покадуђерио. Проговори М..ка свом средњем сину.

И Јован већ дохватио гусле и пригријева их уз огањ.

Боже мој, као што човјек својом руком за себе направи. И Стојан бјеше за себе начинио гусле од сувог јавора и то на Лукавици, још у оно доба, када се учио гуђети, па их дивно нашарао и искитио. Копанџа им бјеше дивно изведена, као да си јајце уз дуж преполовио; а с врха копанџе пушташе се врат или рукодрж, као што га неки зову, који је био по средини уз дуж пробијен и дивнијем шарама изведен. При врху му стајаше чивија, такође дивно ишарана, а облик јој као шкорпија, када реп исправи, и она бјеше од тисовине, црвена као крв. Глава бјеше горе изведена,

управо личаше на турску, и то мртву са чалмом.

Већ Стојан узе гусле и поче гуђети. Еј, како гуђаше весела му мајка! Е Бога ми, оставити ћаше човјек сваку гозбу, па њега слушати. Он могаше својијем претима на струне и самеријечи изговарати. Гудно је, што 'но реку, мимо људих. А његовome старом оцу од тога ништа милије не бјеше. Кад би започео треснуо би и кликнуо, као орао гласовито, а као славља умиљато, те би му прва ријеч била: „Оно прије ће се веселисмо, Сад и опет да се веселимо, И у славу бога да молимо, А за здравље нама господара, На Цетинџе владике светого, А по томе пјесму да пјевамо.“

Догођ је Стојан пјевао уз гусле, догле М..ка није пикују својијех очију окренуо, него сасвијем пажљиво слушао, одбијајући из чибук густе прамове дима.

Већ су гусли престале, поноћи се примакло, а на пољу непрестано бијесни вјетар, али у кући М...ној још горијаше воштаница пред иконом светог Дмитра. Прили су кокоти удрили крилама, а старина се подиже са своје наслоњаче и стаде пред иконом те се прекрсти и помоли Богу, па онда пољуби икону и узе свијећу те је утулила и на ње ућекну. Па пође и леже. А остали укућани већ бјеху још поприје поспали.

(Наставиће се.)

Ј О С О В О.

Кад с' имена твога сјетим
Спопане ме нека језа!
Па ја онда станем жалит:
Славног Лаза, српског Кнеза!

Станем жалит оне борце,
Што на теби славно паће,
За чије ће с' душе молит
Сад цијело Српство наше!

Станем жалит петсто љета
Од твог боја што пролазе!...
Станем жалит тебе поље,
Што те туђе ноге газе!

Ти си нама много криво,
О, Косово, поље равно,
Што је нама погинуло
Наше царство, веље славно!

Ти си нама одвећ криво,
А ми теби, знади, нисмо,
Јер се ево петето љета
Све због твоје борбе бисмо!

Били смо се с душманима
Покрај мора и Дунава,
Неби ли се уздигнула
О, Косово, српска слава!

Пролили смо много крви,
Битке веће добијали,
И на свакој страни српској
Ми смо славно војевали!

Хајде, хајде, поље равно,
Позови нас ти у госте!
Да ми с' душа, да ми с' срце
Од жалости зле опросте!

Па на теби да славимо
Наше орле, наше лаве,
Који на те погибоше
Ради крста, ради славе!

Радоје Црногорац.

Михаил Салтиков-Шчедрин.

28. Априла ов. г. послеје тешког боловања умрѐо је Михаил Евграфовић Салтиков. У њему руска књижевност губи велику снагу. Од седам стубова руске књижевности, на којој су радили за потоњих тридесет година, још остају у животу само двојица. Ти су стубови: Толстој, Тургенев, Достојевски, Некрасов, Гончаров, Островски, Салтиков. У животу су само Толстој и Гончаров, а овај потоњи већ готово и не пише. Ти великани су сретно наставили рад, започети Пушкином и друговима му, па и напријед корачили толико, да су уздигли руску књижевност на ону висину, на којој она стоји у западној Европи, а у нечем је и надвисили, те данас европска књижевност, нарочито француска, почиње угледати се на руску и примати у се нове елементе, који је издижу из оног блата, у које је у потоње вријеме почела била да тоне.

Салтиков је од једне старинске породице, која се спомиње већ за владе Теодора Ивановића и Бориса Годунова. Михаил Евграфовић био је син богатог спахије, а родио се 15. Јануара 1826 год. у Тверској губернији у селу

Спаском. Још кад му је било седам година почео је учити читати и писати. У томе му је први учитељ био, као што је то обично бивало у то вријеме, роб Салтикова Павле, по занату сликар, човјек разборит и хитар, који је доста штошта испитао у животу. Он је учио младог Салтикова цијелу годину дана. Послеје је овај рад предузела сестра Михаила Евграфовића, Надежда Евграфовна, која је дошла кући, пошто је свршила науку у московском екатеринском Институту. У томе јој је помагала њена другарица Е. П. Васиљевскаја, као гувернанта.

Кад му се навршило девет година, ступио је у Московски племићки институт, а одатле за добар успјех у наукама преведен је године 1838 у Царско-сеоски лицеј. Овдје први пут почео писати цјесме, „за које су га често казнили“. Штампao их је у „Библиотеци за читање“ и у „Современнику“, који је издавао Плетнев.

Пошто је 1844 године свршио течај наука, Салтиков је ступио у канцеларију војеног министарства, гдје је служио до половине 1848 год. Те је године штампао причу „Замршено дјело“, коју су нашли, да је одвећ либерална, те су за то превели њеног автора у Вјатку под надзор тамошњег гувернатора.

Овај догађај имао је одсудан значај у животу Салтикова. Од природе даровит, а приморан живити у провинцијалној тишини, није могао да потоне у то море немара и мртвежа, него и ту он нађе за се душевне хране: стаде изучавати тај маловарошки живот, и резултат тог изучавања јесу „Губернске очерки“, најсавршеније дјело у вјештачком одношају.

Ту у Вјатки Салтиков је служио до 1855 год., кад су га премјестили у Петроград, гдје је служио у министарству унутрашњих дјела. За тим је био вице гувернатор Рјазанске и Тверске губерније, гдје су замишљени „губернски очерки“ добили савршени облик. 1856 године наново је почео писати и до 1868 године служећи непрекидно је писао. Те је године Салтиков оставио државну службу и искључиво се одао књижевности.

Салтиков није био обичног дара; његов је таленат самосталан, плодан, а уз то иде упоран и неуморан труд. У течају тридесет година и нешто више Салтиков је написао до 25 великијех томова разнијех производа, а писао је многе рецензије, помање чланке и биљешке. Његови су производи уопште пуни живота и мисли; у њима се, као у

огледалу, види живот руског друштва. Кад би у хронолошком реду читали његове производе, видјели бисмо, како се то друштво постепено развијало у извјесном правцу, како су неке мане све више и више отимале мах, а како су опет друге мијењале свој облик, а у самој ствари остале оне исте, које су и прије биле.

Салтиков је потпуно оригиналан сатирик. Он је цео свој живот посветио на то, да изнајлази мане друштвене, од којих друштво страда и пропада, да те мане шиба, па по могућности да болести и лијека нађе. Описујући зло, он се стара, да нађе и коријен, узрок томе злу како ближи, тако и даљни.

Са првијем својијем дјелом „запутанине дјло“ он је изишао пред читатеље у врло незгодно вријеме. То је било вријеме николајевске реакције, која је настала после догађаја 1848 године. У друго вријеме ово дјело не би обратило на се никакве пажње. У њој автор врло скромно и неодређено прогура мисао против неправде друштвене неједнакости. Ово га је дјело проферало у Вјатку. Ту је он, оне неће у ствари упознао се са животом чиновника, трговаца, једном ријечи сакживотом народнијем. Прикривајући се псевдонимом Шидорин, при крају педесетијех година Салтиков у Руском Вјеснику штампа своје „Губернске црте“.

Руско друштво у то вријеме бјеше испуњено лијепошћу надама, тежњама и почетцима. Све је чезнуло за препорођајем, за новином. Горње дјело управ добро је дошло; оно је Салтикову одмах стекло лијепо име. Салтиков најмање је пјесник. У „Губернским цртама“ мјестимице избија пјесничка и романтична жичица, нарочито ондје, гдје он црта народни живот. Доцније ова се жичица савршено губи: у позднијим производима романтизма савршено нестаје, а поезија уступа мјесто суровом и хладном сатиричком одрицању. Салтиков се у томе одрицању није умио, тако рећи, усредсредити на једном каквом типу, као што је то умио Гогољ, него би се разбацао и расплинуо; остављао је недокршене своје сатиричне слике, и мјесто вјештачке јасности и одређености од живијих слика правио је често просто карикатуре. „Губернске црте“ то је цео ред прича, у којима се с великијем хумором црта живот провинцијалнијех чиновника „прошлых времена“, црте које је автор извео у јаркијем, пако гдје-гдје немарљиво изведенијем сликама и сценама. Упоредо

са сликама из чиновничког живота долазе и слике из живота простог народа, ког автор представља потлачена од бирократије, која као паразит живи на рачун народа.

Овдје је автор спјевао потоњу пјесму „прошлијем временима“, за која он мисли, да се већ неће никад повратити. Сатиричну велику вриједност приписивали су „Губернским цртама“ у прво вријеме њиховог појава, сами читатељи, а то се објашњава ондашњијем околностима, и ако критика никад није дијелила то мишљење. Чувени критичар Доброљубов, а за њим и други млађи, у другом виде вриједност: у њима се цијени вјештачка страна слика и типова, које је насликао автор, и од којих неки имаду сличност са Гоголевскијем типовима. Такве су и поједине главе из „Историје једног града“, „Господа Головлевы“, неке приче из „Пошехонске старине“. Ово је потоњи његов производ. Какав је таленат био Салтиков, најбоље се види из овог дјела.

Не гледајући на старост, не гледајући на то, што га је у потоње вријеме и физична снага од велика напрезања издала, не гледајући болест, његов таленат није слабио у свом развитуку. Буренин вели, да је у поједицијем цртицама „Пошехонске старине“ покојни показао мал да не највећу вјештачко-творачку моћ.

Читајући овај производ, нико не би рекао, да га је писао човјек пред саму смрт, која је долазила постепено. Нигдје се не опажа опадање, гашење, потамњење мисли; напротив тај нас производ изненађује јасношћу, свјежешћу и усредсређеношћу мисли на једном предмету, што се не види у другијем његовијем ранијим производима, као напр. у „Благонамјерним ријечима“ и „Писмима тетки“.

Сваки од поменутијех седам стубова руске књижевности имао је масу подражача и то са успјехом, те на њима сад у главном и остаје руска књижевност, само Салтиков остао је без насљедника. Истина, многи су подражавали „Губернским цртама“, усуђивали су се да шибају рђаве стране чак и шефова полиције, али та дјела нијесу надживила авторе. И тако је Салтиков у овој врсти производа остао савршено сам и без насљедника, бар у данашње вријеме.

Устрисци с новинарског стола.

1. Наши читаоци.

Ти се нечему и од мене надаш, драги Лазо. Имаш право, јер сам обећао. Али сам обећао с увјетом, да ћу ти писати, кад ми претече добре воље и времена. То од прилике значи, као кад би пропалица обећао, да ће платити дуг, добије ли лутрију. И у овоме случају шта ћеш ти од новинара? Како ћеш га отргнути с његове лије?

Новинари су попут пијаница. Није их ни прошао мамурлук једног „догађаја“ или какве „полемике“, а већ им руди зора новог „догађаја“ и нове „полемике“, што би опет све могло бити старо и древно. Још ти се затјечу и куну, да ће од сад хладнокрвно суоретати сва „питања“ све сфинксе овога свијета, које чекају његову ријеч и одгонетку. Кажу и отимљу се, а опет нађу се у ватри, ни сами не знаду како. Така ти је заклетва у пијаница: виде ли чашу руменике вина, насмију се на њу, заблјеште им се очи, па је испију у душак; прву испију, а остале не броје.

Не помаже ту басна, ни молитва, ни батина. Јури он без одмора, без одушка у свом заносу, у трајном *accès de malade sacrée*, како би рекао Ренан. Пламенит је то занос, витешко пијанство, али пијанство, ама заиста болест без лијека, кад је не може излијечити хималајски лед немилости-вијех и суровијех читаоца.

Кастелар је једном рекао, како он, прегледајући новину, не може на нпо., а да се не понесе овим вијеком, и не пожали прошле вјекове, што нијесу познавали ово чудо човјечијег ума, створ најдивнији између свију створова. Он од штампе не познаје чистије уредбе, која би заслуживала већи благосов људске савјети. Он у новинама налази цвијет исцијеђен из духа једнога цијелога вијека. Он замишља Атину, и сву њезину сјајну умјетност и питому раскош, па му се ражали пред оном великом јелинском просвјетом, јер није имала новина.

А опет неки чово, онај Виктор Хиго — То бијаше у Бриселу, гдје су га похвалили француски новинари и спремили софру овом прогнанику бијесне Наполеонове полиције — подигао је чашу и рекао, да је штампа свјетлост друштвеног свијета. Штампана је сила. А зашто? Јер је у ње мудрост. Без штампе владала би ноћ. Тако је он у звијезде ковао и наздравио нови-

нарима, као носиоцима свјетлости, помоћницима родољуба, страшилу кукавица и издајница.

Тако изрекоше о штампи, о новинарима и новинарству, Кастелар и Хиго, на кантару двије најкрупније главе овога вијека.

Све ја то спомињем, драги Лазо, да ти кажем, како другачије, али са свијем другачије мислим о новинарима и о новинарству она наша читалачка публика, којој ми ласкамо и лажемо, називљући је поштованом.

Новине су *лажице*. То каже српски читалац. И јови од тебе чека, да му се насмијеш глупој мудролији, кад би требало да га измјериш од главе до пете и да му кажеш, како је велика штета за њ што се није нашао на цвијети пред Јерусалимом, кад је Исукрет улазио у јеврејску пријестолницу, јер га је могао понијети на леђима и оставити спомен у повијести свјетског препорођења.

Лажу ли, новине лажу — није куд камо. Али у истину не лажу новине и новинари. Лажу људи, седамдесет и седам пут на дан. Расплетати лажи, истраживати истину, то ти је новинарски посао. Новинар јети је жарке и дивље крајеве африканске, вуче се по сјеверном леду, улази посред љутог боја, без другог оружја до пера, да чује је ли жив Станли, да изнесе какву нову стечевину за науку, да јави свршетак једне битке. Не погоди ли једном, тешко њему; он је крив што није ушао у траг туђем лагању и полагаивању.

Друга ти је. Читаоц мрзи истину. Кажи му, колико се хоће само праха и олова за један рат, кажи му колико се хоће дана за саму мобилизацију, ти нијеси његов. Он хоће да чита навјештај рата у сваком броју.

Чуо си и ти, Лазо, опћениту ријеч наше читалачке публике, да она не зна и не разумије, та наша читалачка публика, како се могу писати и пунити новине у вријеме мира. Тобож новине су створене само за ратне извјештаје, дочим у ствари новине нијесу потребите у доба рата. Јер новине доносе и бистре све новости, јер новине потичу и расплијећу сва велика питања, то је њихов посао — најбоље не говорим о послу и какав би имао бити посао српскијех новинара — те тако новине, између осталог, спремају ратове. С тога се згодно називље „новинарскијем ратом“ борба између новина двију земаља, кад се за-

гризу и заваде. За такијем ратом, за великијем пролићем мастила, наступиле извјесно пролиће крви, прије или послје, ако новинари и њихови пријатељи и покровитељи не уреде ствари на лијепе и не дођу до споразума. Не сврши ли се тако, дође ли до рата, новине су свршиле свој посао и могу престати. Данас су новине сувишне у вријеме рата, пошто жица у неколико часова проноси вијести по свему свијету, пошто је Едисон на тај начин дотјерао своје справе, да ће Американци, за дојдуга рата, слушати код своје куће грмљавину топова и врисак војника с Рајне.

Мени се и ово догодило. Разговара се самном један члан оне наше публике (питао ме, да му чисто кажем, кад ће се ријешити источно питање). Од једном ће ми рећи: и у оном „Српском Листу“ нема ништа. Ти, Лазо, какав си, ти би плануо. Али умири се. Онај мој критичар био је добар и врло богат човјек, али случајно.... није знао читати.

Сви су наши читаоци критичари; критичари неумољиви, страшни. Сваки наш читаоц зна више од новинара и новинар чита буквицу.

Написао си чланак и хтио би чудишта каже „јавно мнијење“. Ето ти твоја читалац. „Е, драги мој пријатељу — каже он — не ваља ти посао. Та прегониш. Наши стари били су мудри, лукави и за то су.... Ти мислиш, Лазо, да ће ти онказати, да су наши стари онако паметно прошли на Косову и онако пролазили за пет стотина година послје Косова, како су били мудри и заслуживали. Не. Он заиста хтио би те увјерити, да су наши стари били паметни, кад су измислили пословицу: „ко мени господар, ја њему слуга!“

Прошао те се један, ето ти другога. „Није лош онај твој чланак — каже други. Али требало је још нешто наставити, казати то и то“. — „Казао сам и то“. — Не, још је требало... — „Та све сам то написао, како ме ти сад учиш“. — „Јест, истина је, али је требало другачије: онај чланак, нека ти не буде жао, требало је још прије написати“.

Ето ти, мој Лазо, наше поштовање публике. Ти си једну мисао истакао, ти си препоручио какво добро дјело, а твоји читаоци разговараху се, је ли чланак општар или мекан и колико има редака у њему.

Кад би још на томе остало, ни по жалости. Али до прве згоде, на првом броју, дикал постао је умјерењаком, а умјерењак

нихилистом — не бој се, само на бесједи. Још да их видиш на перу, на дјелу, кад ти стану писати дописе и чланке, кад ти стану помагати. Наша је читалачка публика попут кола: једни горе, други доље и тако ти се то увијек окреће.

Неки мој пријатељ говорио је, да би се превртљивости наше температуре могла приписати превртљивост карактера. И ја тако мислим, али нијесам оптимиста као он, који вјерује, да се на овој земљи само с неба ведри и облачи.... Престанимо. Ја бих у час заборавио, да „Нова Зета“ није политички лист и да ја још не пишем своје *мемоаре*.

Гдје су нам читаоци, мој Лазо? Неколико посједника и трговаца, гдје-који свештеник и учитељ — то ти је све. Народ, онај што наш народ, „који оре и сироте храни“, не чита новина. Не чита, не може и не смије читати српскијех новина наша аристократија, јер образ не подноси.

Ти ћеш стати, мој Лазо, а многи ће се чудити. Каква аристокрастија? Не кажемо ли ми увијек, да смо ми Срби демократичан народ? Лудорија, мој Лазо. Српски је народ аристократичан у крви.

Прва ти је аристократија по богатству и старини. Ти ћеш наћи људи, који ће ти казати, да не треба доказати писанијем, исправама, кад је и у које доба њихов отац, дјед, или ваљда прајед — даље никако — изуо опанке и обуо чизме, скинуо капу и такнуо шкриљак, што но у Боки кажу *патенша*, а у Босни *Гуш Морген*. По том родословју они сами себе називљу „благороднијем“ и зами задјевају за име какав му драго *предикаш*, по брду или долини, гдје су им стари пасли овце. Ето ти „Шиор Пипе“ у онијем лијепијем сличицама, без згодног оквира, Сима Матавуља.

Ови наши аристократи неби били „отмјени“, кад у друштву не би знали приповједати шта пишу листови тријестинскијех Шајлока и бечкијех пиљарица. С тога ћеш им на столу наћи само *Машине* и *Фишадине*, *Екстрадлаше* и *Велшблате*.

Други су ти аристократи по науци. Наши момци који су били у Бечу, Берлину или Паризу, и онамо насркали се у кафанама социјалистичкијех теорија и сваке друге мудрости, враћају се *блазирани* кући. Све им је њихово за презир. Само се заносе за Буланжером и за радничкијем питањем. Гаде се на све што је наше, јер је све малено за њихову велику памет. Они су ти попут нашијех војника, који кад се

кући врате, приповиједају да су видјели „врата од Леванта“ и претварају се, као да су српски заборавили, па заносе „по пемски.“

Једном врати се *солдаш* кући. Ни рјечи не зна проговорити српски. Занијео је, кажу његови и кукају. Али ради, јер је трбух гладан. Тако ти је он помагао браћи на гувну. Нехотице, наш *нијемац* нагази некако на виле, што су испод сламе биле. Виле, како су криве одскоче и лупе га по глави. Није било шале, него завапи: ајме мени мајко моја! Црној мајци, која га је гледала, разведри се лице, те ће рећи: е, хвала богу, кад је мој син проговорио!

Таки су ти наши момци, који се враћају с високијех школа. Тако је она наша... узданица. Још гори наши учени момци, јер се никад не тргоше. Нема вила, што би их освијестила. Мислиш, да их заносе велика свјетска питања, па да ће нешто паћи и у свом народу, што ће их приклонити и приљубити? Јок, валај. Од њих се граде добри полицајци.

Сву нашу читалачку публику могли бисмо подијелити на двоје. На једну страну оне читаоце, који не знају читати, на другу оне, који не разумију или неће да разумију. Ови су ти пошљеди најгора врста читаоца а најгора врста људи.

С. Бјелановић.

Враћајмо народне ријечи на своје мјесто.

„Књижевност ваља да врати поједине народне ријечи из закутка на своје мјесто, у своје право; али не само у књигу, него и у говор. Народни понос иште да се не потребне туђе ријечи истисну и из говора“, — каже Јован Бошковић. То се исто може рећи и за покварене ријечи; њих треба исправљати. Црна Гора се поноси што је у вијек била своја. То је не само њезина дика, него и извор њезине снаге, па је штета кад се не држи чисто својега језика, да буде у томе узор српскијем крајевима.

Овдје ћемо наизгати неколико туђих и покваренијех ријечи, које се најчешће употребљују у службеном писању и у обичном говору, пак ћемо туђе замијенити нашим, а покварене исправити.

Барјактар — *батаљон* — *бригадир* — *великосудија* — *губ* — *десечар* — *десечарица* — *командир* — *официр* — *правителство* — *стоштинаш* — *убиство* — *фронт*.

1. *Барјактар*, заставник, стјегоноша. *Барјак*, застава, стијег. (Бошковић, скупљени списи, свеска I.)

2. *Батаљон*, (Црногорци још изговарају: *баталијун*, *баталеон*), пук, као што се у Србији говори, руски полк.

3. *Бригада*, од лат. *brigata*, дружина, чета. Још има и ово значење: овце или козе неколико господара састављене у једно стадо. („Скупишће овец али коз већ господаров ву једну греду“ В. akad. гјесник). За што се та ријеч не би могла замијенити ријечју: *велики пук*? А мјесто *бригадир*, *бригадијер*, *велики пуковник*?

4. *Великосудија*, те ријечи нема у Вукову рјечнику, нити у народном говору, нити закони српскога језика допуштају да се ријеч може сложити од придева *велико* и од које *именице*. Дакле, та ријеч *великосудија* права је наказа. А па што она? У Црној Гори нема великијех и малијех судија, а кад би их било звали би се тако. Доста је дакле рећи: члан великога суда, или просто: судија.

5. *Губ*, те ријечи нема у Вукову рјечнику, ни у Даничићевијем Корјенима. Она је унесена у Црну Гору у доба владике Рада и значи државно-племинско обилежје. Већ по томе није годна да означава све знакове, које носе на капама мањи и виши поглавари, јер грбове немају „десечари“ ни „барјактари“. Дакле, обилежје, билег.

6. *Десечар*. Именскијем основама додаје се наставак *ар*, не мијењајући им крајњег сугласника. Друг-ар, злат-ар, глав-ар, па и *десечар* (*decanus*). Али има и наставак *јар*, у кога се то *ј*, које је у почетку наставак, спаја с крајњим сугласником употребљене основе по гласовним законима, пр. десетк-јар = десечар. Дакле имамо десечар и десетар. Пита се која је боља од те двије ријечи? У Вука има само *десечар* и значи човјека, који купи десетак, т. ј. десето што се даје спахији, (*Zehentsammler*, *decimator*). И у књизи „Корјени с ријечима од њих postalijem“ налази се само *десечар*, али је Даничић употребљавао ријеч *десетар*, да њом означава главару над десеторицом војника. По томе се види да су обе ријечи добре, само што прва значи купљача десетка, а друга војничког старјешину. „Тада узевши старјешине од племена ваших, људе мудре и познате, поставих вам их за старјешине, за тисућнике и стотинаре и педесетаре и десетаре управитеље по племенима вашим“. 5 књига Мој-

сијева, 1. 15. По Даничићу може се употребљавати у истом значењу и *десетник*. „А из свега народа избори људе поштене, који се боје Бога, људе праведне, који мрзе на мито, па их постави над њима за поглаваре, тисућнике, стотинике, десететнике и десетнике. Моје. 2 књ. 18. 21.

7. *Десетарица*, тако се зове од времена кнеза Данила звјездица, коју носе десетари на капи, а право та ријеч значи или женско челоаде што купи десетак, или десетарева жену. (Испореди; млинарица, куvariца, возарица и т. д.). Дакле, *десетарки знак*, билег.

8. *Командир*, постањен од франц. *commandeur*, што значи заповједник. *Српски је пуковник, тисућник*.

9. *Официр*, (*officialis, officier, ufficiale*), првобитно та је ријеч значила њекаква свећеничког службеника, као што каже Литре у свом рјечнику. Данас у јевропским војскама она се употребљава као опћенито име свију војничкијех поглавара, од најмањег до највећег, од под-поручника до „главнокомандујућег“, као што ријеч свећеник обухвата све црквене поглаваре од ђакона до патријарха. Само у Црној Гори, и то у наше вријеме, официр значи што је у Србији ток поручник. Од скоро је та ријеч замијенила ријеч *стотинаш*, а да се не зна за што, на још се изговара и пише: офицер, овицер, вицер!

— У Хрватџа је официр *часник*, а то је старинска и веома лијепа ријеч; она се налази у најстаријем споменику наше књижевности, у заклетви Кулина бана дубровчанима од год. 1189.... и да имъ не бѣде въдъ мѡнѡхъ честъниковъ силе... (*Monumenta Serbica*, страна 2.)

10. *Правителство*, руска ријеч, а српски се каже *управа*, државна управа, у најширем значењу *влада*.

11. *Стотинаш*, правилна је ријеч, јер је именица постала од именице секундарним наставком *ашџ*, као крсташ, брадџи и т. д. Али је боља ријеч *стотинар*, јер наставка р „додат именичкој основи, значи каквога год посленика око онога што именичка основа показује.“ Дакле, *стотинар* значи човјека, који има посла са стотином људи, а *стотинаш* би се могао назвати форинат, с тога што има стотину новчића. Даничић је у пријеводу старога завјета употребио *стотинар* и *стотиник*. (В. под 6.)

12. *Убиство*. Тако се често пише у нашим судским исправама мјесто *убијство*. (Види „О српском језику“ Ј. Живановића, тачка 10). У занимљивијем расправама из

великога суда, које поњекад штампа „Глас Црногорца“ често ћете наићи на ову реченицу: тај и тај *извршио је убиство* над њекијем. То је германизам — *einen Mord begehen an jemandem* — који је к нама прешао из Србије. Српски је доста рећи: Н. је убио њекога.

13. *Фронт*, лат. *frons*, франц. *front*, *чело*. У старој нашој књижевности ријеч *чело* служила је у пренесеном значењу, у војсци, што и франц. ријеч *фронт*. „У војске, дио који иде напријед пред осталом војском, која за њим иде или отраг чека“. (В. акад. рјечник код ријечи *чело*, под i. и уза то примјер из Марулића). — Ставити у фронт, *уврстати*. „Уврста војску“ 2 дневн. 13. 3.

С. М.

Народне пјесме.

I.

Пољем се вије...

(херцеговачка.)

Пољем се вије, ој зор-делија!
По равном пољу, на враном коњу.
Гледа на Хајко са танка чардака:
„Ој зор-делија, и перје твоје!
Твоје ме перје на чардак пење.
„Ој зор-ђевојко и косе твоје,
Твоје ме косе кроз поље носе!
„Ој зор-ђевојко, ој дилбер-Хајко!
С чардака сијаш ка' сунце јарко.
Ој сиђи амо с чардака твога,
Да играш са мном гаврана мога!
„Ој зор-делија, на коњу врану!
Што зорно играш по пољу равну,
Оди и амо на моје дворе,
Лако се пети на чардак горе!
„Ето ме Хајко, сунашце моје,
Да љубим црне очине твоје!“

Ј. Ф. Иваншескић.

Књижевни преглед.

Die Blutrache bei den Süd-slaven. Ein Beitrag zur Geschichte des Strafrechts. — Von Milenko R. Wesnitsh. Stuttgart. 8°, 70 1889.

(Крвава освета код Југославена. Прилог к историји казног права).

За нас у Црној Гори овај је појав у народном животу, којим се бави означена брошурица, врло добро познат. С једне стране он је још у потпуној снази у сусједних нам арбанаса; а с друге и код црногорског народа, и ако је фактично изгубио своју снагу под упливом јаке владе, али још није сасвијем ишчупан из душе народа, који и до данас збори: *освета је свешта, или: ко се освети, тај се не посвети*. Још добре памте људи, колико је јада задавао овај обичај црногорском народу до скоро, кад су се завађала међу собом цијела племена, лила се крв, и падале жртве, с једне и друге стране, као гођ између два туђа народа, најжешћих непријатеља. Неколико мјесеца тек је прошло, како се узалуд мирила крв на граници између Црне Горе и Арбаније и како је овај умир био нарушен двојицом Црногораца, и још каквијех! један офицер, а други барјактар, у осталом најваљанији људи у свом племену, који за то платише својим животом по пресуди неумоливог закона. Још тиња искра овога зла у срцима Црногораца и још можете читати на челу Црногорца забиљежено првеним словима: „освета је свешта“, премда освету чине суд и закон.

У толико још интересантнија је за нас означена брошурица, што је написана, судећи по имену, нашим братом југославенином.

Није само нама добро познат овај појав, него има о њему цијела литература, јер нема ниједног дјела о Арбанији, Црној Гори, Приморју и Далмацији, у којем не би се зборило о крвавој освети, као о нечем, што чини искључиво особину овога краја и ових народа, почињући од абата Фортиса, који је свршетком прошлог вијека опио овај обичај морлака¹⁾ и свршавајући најновијима путописима.

Има специјалних чланака и цијелих дјела, посвећених овоме предмету, као што (осим оних, које цитира г. Веснић)²⁾ Ђудина (*Krvavo kolo u Boči Kotorskoj. Strenna Triestina. 1813.*) свештеник Васиљевић (*Крвно коло-Српско-Далм.-Магас. 1844*), Хубе (*vražda, vrožba, pokora. — У преводу Спевца. Мјесећник. 1885*), Ст. Ђубиша (у својим приповјеткама, особито у приповјетки „Поц Андравић“), Н. Попов (*Кровная месть въ Старой Сербии. Братская Помощь. 1879*) и мн. др.

При овако обилатој литератури овога предмета, само малина, као што Петрано-

вић, Миклошић и још неки, заустављају се на оцјени кржаве освете с гледишта теорије; међу тим већина задовољава се само описом овога појава са свијема подробно-стима и обредима, који се при том врше.

С тога дјело г. Веснића за нас, колико је уопште интересантно и представља нешто ново; у толико је и важно, јербо први пут крвава освета, ово свима припознато, али тешко савладљиво зло, узима се с гледишта историчног и правничког.

Ево у кратко садржина дјела г. Веснића.

I, Увод, у којем се налазе почетак и развитак кржаве освете; форма и начин, којим се она извршава; умирење крви и нестајање овога обичаја, (стр. 1—16); II. Исторични дио: исторични преглед кржаве освете код Славена уопште; историја њена код Југославена и особито код Срба. (стр. 16—39); III. Дио специјални. Освета и умирење крви: друштвени основи кржаве освете; право и дужност освете и начин извршења; крваво коло или суд и поступак умирења (стр. 39—70).

Из овога може се видјети, да је опису овога обичаја дато мање од половине, а виши дио брошурице посвећен је историји и оцјени с гледишта теорије. Ва истину ово и јест за нас најинтересантније и најкорисније.

Пово питање: оклен то, да засада крвава освета постоји само код Југославена и Арбанаса? да није то њихова специјална својина, у којој се огледа њихово дивљаштво и злоба? да није то права биљка дивљаштва?

Тако би се мислило, ако би смо се ограничили само на ове наше крајеве. Али, кад погледамо шире, ми налазимо то за сада не само код дивљих племена Африке, и у Арабији; него и у Корсици и Шотландској, од којих једна саставља дио Француске, друга — Инглешке, најкултурнијих држава Јевропе. У Русији крвава освета постоји код свију племена, насељавајућих Кавказ.³⁾ А кад загледамо у историју, то ћемо наћи крваву освету код свију народа Јевропе: код Келта, Германа и Славена. Г. Веснић говори: „Крваву освету у потпуности налаћемо код свију јевропских народа од Кипра до Исланда и од Гибралтара до крајних сјеверозападних предјела и не само у доба, кад још не бјеше државнога склопа, него задуго и послвије тога“ (стр. 13—14).

2) О овоме гледај лијени чланак Иванукова и Ковалевскога — Въ Сванетин (Вѣстник Европ. Н-ро 8. 1886).

1) Viaggio in Dalmazia-Venezia, 1774.

Код Јевреја крвава освета санкционирана је у закону Мојисија и гледа се, као божја наредба, религиозна дужност (стр. 12 у примједби 24); то исто у закону Мухамеда.

Дакле крвава освета није само природни појав, пошљедица дивљих нагона, него и једна установа, коју подржава и религија једног од најстаријих и најкултурнијих народа.

Али треба строго разликовати освету личну гдје се човјек свети за своју увреду под упливом дивље страсти, од освете, која постоји као једна установа и извршава се не по личном, моменталном нагону, него по дужности и по озбиљном размишљењу, по савјету и у договору са свима онијема, којих се тиче увреда.

Прва се дешава код појединих људи без разлике народности и културнога степена, на којем стоји народ, и зависи од темперамента народнога или индивидуалнога; друга везана је за извјестан народни склоп и налази се у свези с другима карактерним установама, као што: гостопримство и света неприкосновеност кућевног прага; вјерност задатој ријечи (вјера, код Арбанаса *беса*), у којој указују се ријетки високи карактери, самопоштовање и великодушје; побратимство, у којем сродство душа стави се више сродства по крви; поштовање женскога спола и великодушје према слабијему; и много других лијепијех црта, које карактеришу војно-патријархалне народе.

„Има у развиту човјечанства — говори Миклошић — једна периода, која се може упоредити са ђетинством и младошћу појединога човјека, у којој дух човјечански, стварајући несвјесно, полаже основе нашег духовног живота, једно доба, у којем он ствара језик, поезију и религију, доба, у којем нема индивидуалног разума, ни воље, него све рјешава и захтијева општина, у којој сви њезини чланови једнако мисле и желе. У овој периоди *понице* и крвава освета.“ На основу овога тезиса и других истраживања народних установа, г. Веснић овијема ријечима одређује услове, у којима *ниче* и развија се крвава освета: „Оно стање развитака човјечанског друштва, она фаза, у којој још нема појма о нацији и још мање о држави гдје се свршава пријелаз од права материнског к праву очинском, то је право *земљиште*, на којем је поникла наша установа, крвава освета са свијема њезинијем особинама; на

њему она је стигла највишег свог развитака и преживјела.“ (Стр. 3).

Погледајмо у историју.

Срби и Араби, над којих је ова установа подигнута на степен закона, живљаху у то доба подијељени на племена.

То исто налазимо и у садашњих народа, као Шотландеза, који се дијеле на племена (*clans*), Арбанаса (*фисе*) и југуславена или тачније казати Срба.

У то старо доба, и по сред племенског склопа народнога живота, крвава освета брани племенски мир и ред против самовоље појединаца. Кад није било добре администрације и полиције, сваки се устезао од увреде и нарушења мира услед тога, што је знао, да ће њега постигнути казна по што по то, њега лично или његова рођака и племеника, пред којима је он тако исто мора одговарати. Што је из тога произашло много зала, томе није крива сама установа, него друге околности: степен културе народа и међународни одношаји.

Што се тиче Балканског полуотока, гдје је највише развијена крвава освета и највише у име ње чини се зло, ми смо тога мишљења, да то зло потиче од оног времена, кад завладаше на њему Турци.

Показивши народе, њихове установе и културу, Турци натурише њима своју управу, коју нијесу били кадри подржавати добрима уредбама и ваљанима чиновницима, него материјалном или војном силом; показивши народна прва, они поставише тиранију и допуштише зулум, који је напунио народ осветничког духа. У исто вријеме страшно се понизио и културни степен овијех народа. Трговина и индустрија пануше; умни развитак заустави се, притиснут мусломанском *непокретношћу* и фанатизмом. Свеопшта необезбјеђеност нагна народ на самообрану, у чему се развије и самовоља. Непрекидно ратно стање оназида народе у свему без ратоборног духа и војничких врлина и одивљачи их.

То је изопачило не само ову у основу добру установу, него и саму ђуд народну, и с тога наста оно несрећно стање, против којега после узалуд борише се виши умови, ка што је било то у Црној Гори за вријеме владичанске управе.

На Турску увијек гледало се, као на државу, која је свуд ставила своју администрацију, подупирући њу полицијом, а још више војском; али правог државног живота она никад није имала: то је било њешто патријархално, њешто религиозно,

али најглавније — војничко. То је била великанска војничка орда, у којој све се чинило по уму и вољи њезина вишег војног заповједника падише и његовијех субалтерна.

У таквој државној збрци преста владати закон и право, изгуби се и сами појам о њима, и наста оно хаотично стање, у којем до сада налазе се народи, који су остали под Турцима.

Тако бива увијек, кад се не поштује народ и његови обичаји и полаже се на материјалну, војну снагу, друкчије рећи кад влада тиранија.

Сасвијем друкчије било је под другим владама.

У српској држави ми знамо, да је законик Душанов био израђен у народном духу и крвава освета зампијењена је била одређењима закона. А још прије тога државна власт потпуно припознавала је њу, као државну установу. О овоме г. Веснић наводи врло интересантан случај из друге половине XIII в., који саопштићемо и ми овђе:

„Један Дубровчанин уби једнога Србина; кнез дубровачки (comes) хтио је њега казнити смрћу по италијанском закону; али Дубровчани не даду и ствар јављена је била у Млетке. Ту је било ријешено да се ствар преда српском краљу (а то је био Милутин), тим прије, што је пострадао Србин. Краљ на то одговори, да он никако не пристаје на то, да се пролијева своја крв и захтјева, да се то ријеши по обичају *вражде*, који је његовијех предака и његов и чувати који он се заклео; а Дубровчани — додао је он — нека раде од свих Дубровчана што оће, али он са својима људима не ће поступати друкчије, но како стоји по обичају *вражде*“. (Стр. 32—33).³⁾

Млечићи су припознали ову установу у цијелом Приморју, гдје је била јако учвршћена крвава освета у духу народа.

У Црној Гори крвава освета некад је била великим злом: завађала се цијела племена, и увијем се користили њезини непријатељи, премда, чим се отварао рат с

3) Ево цео одговор краљев, како је онај забиљежен у српским споменицима, издат. М. Пуцићем. (Београд. 1862, стр. 152): „Quod in hoc nullo modo, et volebat sententiare et tenere antiquam consuetudinem vrasde praedecessorum suorum et suam et quod aliud non faceret aliquo modo, quia hoc etiam firmaverat per sacramentum et quod Racusei facerent de suis Racuseis quidquid vellent, sed ipse aliud (non) faceret de quis hominibus nisi secundum consuetudinem vrasde“.

туђином, унутрашња неслога је престајала. Али она постаје све слабија у колико напредује идеја националнога и политичнога јединства, која прије свега појављује и сазријева у владикама, а последије прихваћена је цијелим народом, док се Црна Гора претвори из теократске владавине у свјетску кнежевину. Од тога времена власт и закон боре се са злоупотребама ове установе, али сама установа још се припознавала до скорашњег времена. Чак у срећне дане садашњег нашега кнеза Николе скупљало се крваво коло на Цетињу, које је чинило умирење крви. Али то се чини само кад је ствар међународног карактера; иначе закон црногорски потпуно обезбјеђава свакога у том, да ни капља крви не ће остати без освете, али по закону, те ту никаква друга освета нема мјеста.

Из свега овога ми видимо, да обичај крваве освете порађа племенски склоп народнога живота, а државни — њега утамањује. Тек је створена јака држава — говори г. Веснић у закључку теоретичног дијела — појединац нема више потребе у заштити пријатеља по крви, јербо његов живот и својина доста су заштићени државом, и ако неки остаци још се продужују у држави, они се ишчезавају у борби са државнијем установама; с тога крвава освета у држави нема цијели и још више, она је противна тим државним установама; јер у мјесто тога да штити мир и право, она руши државни ред, и држава њу уништава у интересу одржања саме себе, почем за њезин опстанак био је потребит племенски живот „(Geschlechtsgenossenschaft)“. (стр. 15).

Такав положај заузима обичај крваве освете у опште код свију народа с теоретичког гледишта.

Што се тиче историје, то изгледа да је код Славена ова установа највише била распрострањена и дуље трајала.

По вишеизложеним теоретичним погледима тако је и морало бити због тога, што су Славени најмање били склони оставити племенски живот и ступити у државни склоп. Па и ту ми видимо, да славенске државе постају некако под упливом туђинаца: код Чеха некакав Само, дошавши из Низоземске, код Руса Нормани, Срби састављају државу под упливом Византије, али племенски дух тако је био јак, да они никад нијесу били у стању склопити потпуно једноставну државу: сјеверни, такозвани, полабски и прибалтијски сла-

вени прије су изгинути, но су пријешли у државни склоп.

Историјским прегледом кржаве освете код Словена уопште, а особито код свију југославена и још више код Срба, г. Веснић нас потпуно задовољава, јер у кратком нацрту није изоставио ниједно племе, а у исто вријеме о свакоме дао је сасвим јасан појам о његовом духу и карактеру с особитим обзиром на главну своју задаћу.

При овом он биљежи интересантни факт, да је у борби против кржаве освете врло много судјеловало и помагало њезином уништењу код римо-католичких Славена код Пољака и Чеха њихово духовенство; међутим код православних Словена тога се не опажа (стр. 20—21). У том на православно духовенство у неколико пада осуда, што оно или није марило за народ, или само није било у толико развијено, као што се држи у опште, није се узвишавало над простим народом, да би могло корисно упливисати на њега и исправљати његове мане и штетне предрасуде.

Г. Веснић на овом питању се не зауставља, задоволивши се тим, што износи овај факт на јавност. Међу тим то је врло важан факт, којим се карактеришу ове двије вјероисповијести, као чињенице у животу народа, и више се улашњава сама установа кржаве освете.

Ми смо већ видјели, како кржава освета представља собом једну установу, која стаје на пут самовољи и дивљим нагонима човјека, и као таква свједочи о извјесној културности народа. Видјели смо, да она престаје, тек народ од племенског начина свога живота прелази у државни, али у исто вријеме она налази своју замјену у закону, њеке тачке којег су стављене управ с обзиром на њу. Тако је било код Руса у такозваној „Руској правди“, у законнику цара Душана, у законима појединих далматинских општина и најпослије млетачка република нашла за цјелиходно и добро припознати њу у Далмацији и Приморју, које стајаше под њезином влашћу или протекцијом. Једном ријечју ова установа у свим законодавствима припозната је, као законита и за своје вријеме корисна чињеница, и за то је ушла у законице, као и други народни обичаји и установе од старог доба.

А познато је, да је у законодавству православних Славена врло важну улогу играло духовенство у лицу својих епископа и других виших сановника православне цр-

кве; тако је било у Русији, а тако исто и у ерском царству.

С тога се не може казати, да духовенство није радило на том, да уништи зло, које је произлазило не од саме уставне кржаве освете, него од њезина изопачења. При том православно духовенство било је увијек народно и задахнуто народним духом, због чега није никад нишло против народних обичаја, док они нијесу били на штету држави или цркви, а кад се је то догађало, то није брисало са свијем тај обичај, јербо и он има свој *raison d'être*, него уклањала злоупотребе или њега модифицирала, удешавајући спрема новом времену, новим околностима и потребама.

Тијесно везана с племенским начином народнога живота, кржава освета у Црној Гори трајала је, док је она била савез племена, и престала је, кад се је овај савез претворио у праву државу. Али и у овом ми видимо, како се влада обазирала и обазире се и досад на народни обичај, док он излиња сасвијем из духа народа под упливом нових установа и постепеног културно-просвјетног развитка.

Сасвим другачије стајала је ствар код римокатоличких Словена. Прво — црква римска држи се свуђ, као *status in statu*; друго — римокатоличко духовенство понајвише је било ненародно, одгајено у туђим народним помојвима и обичајима; па с тога се и гледало на народне обичаје, ма какви били, као на њешто туђе и сувише још као на поганско и употребљавало сва средства не да узму њих у разлог и модифицирају, него да их сасвијем избришу и ишчупају из душе народа.

Код православних, особито код Срба многе религиозне свечаности, као Божић, крсно име, Васиљев-дан и др., сачувале су црте од прастаре своје прошлости, кад они још нијесу били покрштени, што ни најмање не смета цркви, ни хришћанском духу народа, јербо не закључава у себе ништа неморално или нехристијано. Римска црква тога не трпи. Тако исто је било и спрема обичаја кржаве освете.

Г. Веснић говори на једном мјесту, да код Срба црква мало се мијешала у ствари кржаве освете. „Чак и тада, кад је то било, гдје свештеници појављују се као судије, треба примјетити, да они учествују, не као слуге цркве, него више, као главнији људи свога племена.“ (стр. 69—70). Узрок је овоме та околност, што је код Срба свештенство било потпуно народно: све-

штеник био је слуга цркве и у исто вријеме најугледније лице па и главар у својем племену. Он је учествовао у свима зборовима или скупштинама народним, и често је био главар због тога што се рачунао у боље људе, у најмудрије и најпоштеније. Српски народ утучен политички, лишен школа и свега, што би помагало његовом умном развиту, дубоко је у својем срцу његовао своју православну вјеру, слушао своју цркву, љубио и поштовао просвјету, у којој су њему једини учитељи били слуге цркве. Свештеник или попо, како њега зове народ у својој чистој, невиној простоти, био је Србину једини не само учитељ, но и руковођа у свему добром, што је ишло на очување његове моралне личности, његове вјере, части и других народних врлина. За то он је био и судија, и војвода, што је био свештеник, дакле мудар, побожан, беспристрасан, а љуби свој народ једнако. Па без свештеника није ни могла бити ниједна народна скупштина, јербо свака добра народна ствар није се предузимала без божјега благослова, који је примао из руку свјештеника. Па ту је требала и заклетва, која такође није се могла извршити без цркве и њеног слуге. Колико пута људи из Црне Горе се између себе иду пред свештеника, да он њима суди по закону божјију и књигама староставним. Па зар ови нијесу радили на том, да уклоне од свог народа зло, које је порађала освета? Не само нијесу радили, а нијесу ни морали радити против установе, која је припозната била законом и пређашњим српским владоцима. Највише је била развијена крвава освета у Црној Гори, и ту су највише и радили противу злих њезиних пошљедица владике, не жалећи својега труда и муке, заборављајући на свој високи чин, подносећи увреде, само да спасу свој народ од покоља, неслоге и сваке друге несреће. Радећи противу зла, они нијесу тицали у саму установу; па није више ни требало, као што је показало доцније доба Црне Горе, као књажевине, која не поништавајући право освете, острањава стару установу и узима на себе дужност светити сваку штету и увреду својим подајницима.

Чинећи ову примјетбу односно учешћа духовенства у уништењу зла од крваве освете, ми морамо благодарити г. Веснићу на том, што је он истакао ово питање, на којем није могао зауставити се више времена због малог обима, који је, очигледно,

он одредио своје дјелу, намијењено специјално њемачком ученом свијету.

Али специјални дио, по нашем мишлењу, могао је и морао бити пространији управо за њемачку публику, којој су мало приступни извори односно мноштва околности, у којима се извршава крвна освета, а тако исто и формалности и обреди при извршењу умирења крви, јербо понајвише све је то писано на српском језику. У формалностима и подробностима ма какве било народне установе све има свој узрок и значај, има своју историју, без које се не може добро разумјети сами факт. Није доста на пр. рећи, да један пут у један дан погинуло је због освете 72 човјека (стр. 38); треба знати, како се то догодило. Да није то било просто једно разбојиште, проузроковано ватреним темпераментом учесника? Не спада овамо ни случај убијства свештеника у цркви, ни убиства сина оцем, који су изванредни, екстравагантни случаји и не одговарају потпуно установи освете, која има своје законе (стр. 49). За то сваки случај треба наводити у цијелој потпуности и, узимајући њих од других, не треба пропуштати без критике, и никад се не позивати на свједочанства оваквијех људи, као што је Vialla de Sommiere, који све, што је писао, или покراо, или лагао, и којег сам аутор фата у лажи (стр. 65—66 у примједби).

Ове наше ситне примјетбе ни најмање не омаловажавају труда г. Веснића. Напротив ријетко толико мала књижица може представити толико интересантну садржину и у скромној форми толико научне важности. Па с тога ми најврће препоручујемо ову књижицу свакоме, а особито Србима, који су од свијех западних и јужних Славена најбоље сачували своје првобитне драгоцене црте народног карактера и обичаје од прастарог доба, али најмање обраћају пажњу на њихову важност с гледишта науке и философије. Самоме аутору најсимпатичније желимо срећно продужити његова истраживања у истом правцу, користна колико за општу науку, толико за развиће самосвијести код његове браће Славена.

П. Р.

Пут на Синај. Написао *Хаим-Сава Кошановић*, бивши Даб. бос. Митрополит. Прештампано из Д. Б. Источника. Сарајево. 1888. Са ликом Високопросвештеног писца.

Овај путопис изашао је у руском преводу у *Руском Паломнику*, илустрованом

недјељном листу, што у Петрограду излази. По томе се најбоље може схватити вриједност ове књижице. Али на жалост није на продају, те се не може растурило по народу, да му замијени многе књиге, које су му од мале или никакве користи. А и оно што је истисака одштапано, Високопреосвештени писац није их растурио, јер је издање пуно штампарских погрешака. Наши књижари би учинили лијепо дјело и корисно, кад би приправили друго издање овако лијепе књиге.

Уз *Пут на Синај* има још *Додатак*, гдје долазе шљедеће путне црте: *Манастир Св. Саве Освећеног* (у Палестини); *На Јордану* (у стиховима), и у *Манастиру Виле-дару*.

Високопреосвештени писац знаде што је читаоцу мило, па прича да се не можеш с њим растати. Али још живље прича у пјесми. *На Јордану*, то је пјесма, у којој имаш не само слику Богојављенске свечаности на Јордану, него још осјећаш дух, који туда влада међу поклонницима разних народа, што похитају тај дан на Јордан, да се окупају.

Дође доба воде освештања
А двојица бијаху владика:
Епифани, по звању „Јордански“
С њиме Саво, до јуче „босански“.

Први поје: Велик ли си Боже!
Твоја сила све учинит може;
Нема рјечи ни тог стихотвора,
Да опјева чудна дјела твоја!
Други пао, прегнуо кољена,
Сјетио се некаква спомена...
Топла суза кану му низ браду,
Од милина у светоме раду,
Руком крсти воду у три пута
На молитву Богу подигнуту:
Ти сам дакле, људољубни царе!
Дођи и сад, освет' ову воду,
Надахнућем светог Духа твога!

На повратку са светог Јордана
По лијепом бијеломе дану,
Пружило се уже поклоника,
Кано војска кад се оспе путем
А враћа се с пљеном и побједом.
Све је „шенли“ и све је весело,
Све блажено и све задовољно
Све дружевно и све је љубезно,
К'о да једно све роди кољено!

Nauka o pravopisu jezika hrvatskoga ili srpskoga (fonetičkom i etimolo- gijskom). Sastavio za učeničku i privatnu po- trebu Marcel Kušar. Dubrovnik, naklada pišceva, 1889. Цијена је књизи 60 новчића и набавља се у самога писца у Дубровнику.

О српском правопису ми смо до сада имали само познату књижицу г. Чушурила,

написану по правилима, која је Вук утврдио. Г. Кушар сада нам пружа књижицу много исцрпнију, која нам добро долази у овоме правописноме хаосу; јер се је уздати, да ће наши стручњаци ово дјело узети у претрес и коначно утврдити правила фонетичког правописа.

Дјело је подијељено на *Науку о фо- нетичком и етимологијском правопису* и на *Опћеништу ортографијску науку*.

У првоме дијелу находимо шљедећа правила за фонетичко писање група *шс* и *дс*, *ши* и *ди*: 1. У сложеним ријечима, гдје није у обичају, да се премучи глас *д* (или *ш*) у *дс* (*шс*) и *ди* (на пр. настојати, песто, рашта) или код *дс* да се уметне во- кал *а* или *у* (н. пр. одастријети, одустати) писаћеш мјесто *дс* и *ди* свеђ *шс* (н. п. отсијевати, потсејати) дотично *ши* (н. пр. отшетати, отшити); 2. У изведеним рије- чима мјесто *шс* и *дс* писаћеш *ц* (н. пр. брацки, грацки); 3. а кад би иза *ц* треба- ло да стоји глас *ш*, тада мјесто *цш* писа- ћеш *ст* (н. пр. браство, господство).

Ми ово наводимо, да се види, како се г. Кушар не зауставља на фонетичка пра- вила, која је Вук утврдио, и која су гото- во опће усвојена, него их даље развија, што ће изазивати већу пажњу наших етимолога.

Само се чудимо, за што г. писац пру- жа уједно и правила етимолошке ортогра- фије, када јој је противан, и када је већ на смрт осуђена.

Наши Листови.

Јавор слиједи редовно излазити сваке недјеље одабраном садржином и пред нама је већ и 19-и му број. Поред пјесама *Вл. М. Јовановића*, *Војислава* и *Шатчанина* до- лазе и неке препјеване од *Змајевана*. Ту је и једна пјесма *Лазе Костића*! Не дивим се, што је није дао *Н. Зети* — та *Јавор* је стара кућа на гласу, а *Н. Зета* тек ваља да стече имена —; него се дивимо, што је ипак опет препјевао! Наставља се оригинална приповијетка *Није заслужила* и свршава; па почиње *Девочишки роман* од *Драге Гавриловића*. Ту су још оригиналне приповијетке *Мој друг* од *М. Рашића* и *И опет се лепо свршило* од *В. М. Марина* уз неке преводе. Свршена је и лијепа сту- дија г. *Доброслава Ружића* под насловом *Дарвин и Хекел*, а започиње врло инте- ресантан рад г. *Драге М. Павловића* по Е.Б. Тајлору под насловом *Рудиментални поја-*

и у друштву и животу. Па долази Војска
 Ногод у Славонији г. 1537 (погибија Србина
 Павла Бакића) од изврсног нашег историо-
 чара, који се још крије под псеудонимом
 Ситише, и Бранич српскога језика од проф.
 Јована Живановића.

Босанска Вила у свом 6, 7, 8 и 9 бр.
 доноси пјесме В. М. Јовановића, Риста
 Шаншића, Владимира Тројановића, Милу-
 тина Брадића, Вијора, Радоја Црногорца,
 П. Бараћа, Љубисава и Љ. П. Ненадовића;
 па лијепу историчку приповијетку „из књи-
 га староставних“ под насловом краљ Воји-
 слав Травуњанин, пјесничким полетом напи-
 сану; оригиналну такођер приповијетку Дје-
 војачка клешва од А. Стражичића а неке
 преведене и прерађене; народнијех прича
 и пјесама; врло интересантан чланак Срп-
 ска народна ношња у Босанској Крајини
 (почетак); опис манастира св. Тројице код
 Пљеваља од Ј. Митрановића, са сликама
 српског добротвора Пере Дрљаче и његове
 породице, манастира св. Тројице код Пље-
 ваља, српско-православне манастира у Бос-
 Градишци и манастира Мостанице у Бос-
 Крајини.

Поред Невена и Голуба у Нишу из-
 лази један пут на мјесец дјечији лист Баче
 са сликама а цијена му је 3 динара изван
 Србије. Ово му је садржина пошљедњег
 броја: 1. Друштво св. Саве (пјесма). 2. Ма-
 настир Студеница (са сликом). 3. Милан и
 Ружица. 4. Записи. 5. Мала Ката (пјесма
 са сликом). 6. Четница. 7. Другарице (са
 сликом). 8. Смрт Мандушића Вука, народна
 пјесма и доноси Ребуса. А у Биограду се
 оглашава још један дјечији лист. Ми се
 радујемо овим листовима, јер они врше
 свој задатак и постизавају сврху међу сво-
 јим читаоцима можда успјешније него ли
 што се могу пофалити наши књижевни ли-
 стови. При томе им је цијена тако ниска,
 да се могу сва три држати. И Баче не
 изостаје иза својих другова; и ми га пре-
 поручамо родитељима, да га својој дјечи
 набављају.

Добили смо свеску априлску Ратника,
 листа за војне науке, који излази у Био-
 граду у мјесечним свескама под уредни-
 штвом Ђенералштабног пуковника Јов. Д.
 Пропорчетовића; са овом садржином: 1. О
 развијању врлина у нашем народу од пу-
 ковника Јов. Мишковића; 2. Руска војска
 са српском у 1811 1812 години; 3. Одговор

о упуту гађања из пољских топова од ма-
 јора Влад. Николића; 4. О самосталности
 трупних команданата; 5. Ваздухопловство
 и голубови писмоноше у рату; 6. Оцена
 одстојања у борби; 7. Новости и различно-
 сти; 8. Књижевност. Цијена је листу изван
 Србије 16 динара на годину.

Такођер смо добили из Биограда 1 бр.
 Сшаринара, органа српског археолошког
 друштва, који уређује г. проф. М. Балши-
 вић, овом садржином: 1. Римски натписи.
 (Из Вуприје. Из доње Каменице). Од М.
 Балшивића; 2. Српски печати у Херцег-
 Босни од Вида Вул. Вукасовића; 3. Средо-
 вјечни натпис у Грацу (у Херцеговини).
 Од Вида Вул. Вукасовића; 4. Примједбе
 на „Биљешке о некијем старинама у граду
 Корчули“ В. В. Вукасовића од Франа Ра-
 дића; 5. Допис од Мише Димића; 6. Разне
 вијести. — У четвртном чланку говори се
 о зетским старинама на Корчули из доба
 Балшића.

У Н. Саду изашла је прва свеска ово-
 годишњег Летописа овом садржином: I.
 Рудолф, краљевић и царевић, насљедник
 престолонаследника уgarsке монархије; II. Био-
 грађија Јована Витковића од Г. Витковића;
 III. Производња ракије у нашем народу
 од М. Петровића; IV. Данијел, спјев Јо-
 сипа Берсе; V. Прилог к тумачењу тајне
 буквице у старим рукописима, од Вл. Кра-
 сића; VI. Књижевност (Прошлост, установа
 и споменици угарских краљевих шајкаша
 од 1000—1872. По српским и страним
 изворима описао и приредио Г. Витковић.
 Опјена А. Букића); VII. Гласник из срп-
 ског и словенског свијета (свечано подизање
 споменика Тодору Павловићу у Карлову);
 VIII. Изводи из записника књижевног одје-
 љења Матице српске.

У овим записницима находимо опјену
 референата матичних дра М. Савића и Ј.
 Грчића на трагедију младог пјесника Андре
 Гавриловића под насловом „Андрија“, коју
 је поднио Матици за награду. Опјена је по-
 вољна, те је дјело награду добило. Предмет је
 трагедије из историје српске а из доба пр-
 вих Неманића. Такођер су ту опјене иста
 два референта на шаљиву игру „Свилени
 рубац“ Божићара Борбошког, које су тако-
 ђер повољне, те је дјело добило награду
 расписану. Најпослије нам је споменути
 опјене истијех референата, које су подни-
 јели на новелу у стиховима младог пјес-
 ника Јосипа Берсе под насловом Данијел.

које је једело такођер било награђено. Др. М. Савић вели: „Замисао, идеја тога сјева, као што се види, по себи је врло пјесничка, управо узвишена. Али пјесник није остао при том; он је своју лијепу идеју заокитио и лијепим рувом. Начин описа и приказа јунаковог карактера, било у страсном или разњеженом стању, пун је појезије и стварне карактеристике. Такав му је исти опис и природе, говорио о идилској долини, разузданом мору, бијесном вихору или дивљој планини. При читању се и нехотично намеће неко сравњивање човјечије нарави у разним фазама са спољашњом природом, такођер у разним фазама“.

Ми честитамо младијем нашим пјесницима тај лијепи успјех и желимо им и још бољи!

Културне биљешке

(На Спасов-дан), кад се на *Беле-кули* као сваке године славила она дивна посједа наша, која је навјестила распад турске царевине и ослобођење Балкана, наша браћа у Србији иницијативом Нишке Пјевачке Дружине славили су успомену славнога јунака *Синђелића*, који је прије осамдесет година погинуо на Спасов-дан на *Чегру*, борећи се храбро са својим Ресавцима „за крет часни и слободу златну“. Програм је свечаности био овај: 1. Послије службе Божије полазак на *Беле-Кулу*; 2. Полагање вијенаца; 3. Парастос; 4. Говор; 5. Уписивање прилога, које ће општине и појединци дати у корист подизања једне црквице над *Беле-Кулом*. Послије подне: 1. Излазак пјевачке дружине и гостију на *Чегар*; 2. У вече забава у корист горепоменутог цијељи. На забави ће се моћи добити слика (споменица) *Синђелићева* у тренутку, кад избацује пиштољ у џебану. „*Беле-кула* стоји данас једва покривена кровом на четири сохе. Мјесто да се над њом зида величанствени храм Божији, за који се у Св. Писму вели: *цркву ћу озидаати на костима мученика*,— ми још и не мислимо, колико смо дужни *Беле-кули*. Слобода народа као и Црква Христова, утемељава се само на костима мученика“ — тако пише *Милићевић*, и сада се ради, да се над костима *Синђелићевијех* јунака и мученика, од којих је подигнута *Беле-кула*, подигне скромна црквица. Требало би да своју лепту принесу не само

Срби из краљевине него и из осталих српских покрајина.

(Др. Ј. Ђудина,) наш познати пријатељ у Сплету, примио је шљедеће писмо од гласовитог италијанског пјесника *Кардуђија*: „Болоња 4/10 1889. — Примио сам и великијем задовољством прочитао Вашег *Великога Курађорђа*, прелијепо дјело. — Дивнијем српскијем народнијем пјесмама, које сте Ви изврсно превели у италијанске стихове, много сам се користиовао. Хвала Ви. Држите ме увијек за Вашег поштоватеља. С поштовањем препонизни Ђ. Кардуђи.“ Др. Ђудина сада ради околу великог дјела под насловом *Вока Которска*, гдје ће бити џезина историја, природпис, народпис, животописи појединијех знаменитијех Бокелја и т. д. Г. Ђудина пише италијанскијем језиком а о нашим стварма, чим чини велику услугу и српскоме и италијанскоме народу. Таквијех нам се пријатеља хоће!

Јавна преписка.

Г. В. С. Грахово. Не сјећамо се, да смо које наше писмо примили прије овога с претплатом. Поздрав *Новој Зети*“ изостављамо, јер морамо изостављати и многијех бољијех пјесама; али биљежимо закључак пјесме:

Љеност кори — ваљаност соколи,
И тијем њеш имат правац бољи!...
То ти братац Ерцеговац вели,
Остај с Богом свагда — теби жели.

Када имате добре воље, ви бисте нам отуда могли послати који опис каквијех старина, што се у народу прича, пјева, гата, загонета.

Примите братски поздрав.

Милану Мирковићу. — У Вашим пјесмама има лијепијех и родољубивијех жеља и мисли, али нијесу за ове прилике. Чекамо Ваше обећање. Да сте нам адраво!

С. Р. Котор. — Примили смо и употребићемо, али ваља да причекате. Пријатељски поздрав!

Исправка.

У IV свесци случајно је изостало, да је висина планина црногорских означена метрима.

Тakoђер се поткрала штампарска погрешка односно висине Проклетије, која има бити 2643 метра. Што молимо наше читаоце, да сами исправе.

У композицији г. Иванишевића, што је истој свесци приложена, молимо такођер, да се разријешу у 11 такту у II тенору hls на h.

Уређује Др. Л. Томановић.